

TOPLUMDİLBİLİME GENEL BİR BAKIŞ¹

YIL / YEAR 14, SAYI / ISSUE 28 (GÜZ / AUTUMN 2016/2) ss. 37-66

ECE HALİME NAZLI

Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,
ebaris@dicle.edu.tr

Öz

Toplumdilbilim, dil ile toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen ve toplumda görülen farklı dil kullanımlarını yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, kimlik, sosyal ağ gibi çeşitli toplumsal değişkenler bağlamında değerlendiren ve bu kullanımların nasıl ve hangi sıklıkta değişkenlik gösterdiğini inceleyen bir çalışma alanıdır. Bu çalışmada dil ile toplum arasındaki karşılıklı ilişki, toplumdilbilimin tanımı, tarihsel gelişimi ve çalışma alanları anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumdilbilim, dil, toplum, toplumsal sınıf, yaş, cinsiyet.

A GENERAL OVERVIEW OF SOCIOLINGUISTICS

Abstract

Sociolinguistics is a field studying the relationship between language and society; and the language differences in a community within the context of such social parameters as gender, age, social class and network. It is also a field searching the language change and its frequency. In this paper the mutual relationship between language and society, the definition of sociolinguistics, its historical development and fields of study will be attempted to be discussed.

Keywords: Sociolinguistics, language, society, social class, age, gender.

¹ Bu çalışma Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2013 yılında kabul edilmiş "Türkçe Özur İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Giriş

Dilin gerek insan, gerek toplum, gerekse insan ve toplumdaki ayrı düşünülme-yecek olan bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgili bulunan, aynı zamanda onları oluşturan bir kurum olması toplumu oluşturan bireylerin bir arada yaşamalarını, duygu ve düşüncelerini bir takım ortak ses ve anlam öğelerini kullanarak anlatabilmelerini sağlamaktadır (Aksan, 2003: 11).

Vardar'a göre, dildeki anlamlı birimler ya da göstergeler temel özelliklerinin birçoğunu toplumsallıklarından alırlar ve işlevlerini toplum içinde yerine getirirler. Gerçekten de, her dil belli bir toplum içinde, kendine özgü bir ekin ve uygarlık çevresinde biçimlenir, işlevini böyle bir çerçeve içinde yerine getirir. Bu nedenle, her dilin belli bir toplumu yansıttığı söylenebilir (Vardar, 2001a: 16). Dilin, sürekli değişen toplumsal yapının bir parçası olması ve toplumsal yapıyı oluşturan öğelerin dilde anlatım bulması, dili sürekli bir değişimin, gelişimin parçası kılmakta; bu değişimin ve gelişimin bir sonucu olarak da yeni kullanımlar, sözcükler, yapılar vb. dile yansımaktadır ve bu süreç aynı zamanda "bir dilin kelime hazinesi o dili kullanan toplumun aynasıdır" (Vardar, 2001b: 23) görüşünü desteklemektedir. Aksan'ın da ifade ettiği gibi bir toplumun yaşayış biçimi, kültürü, tarihsel olayları ile ilgili hiçbir bilgimiz olmasa bile, sadece o toplumun dilini, söz varlığını inceleyerek bu konularda değerli bilgiler edinebilir; aynı şekilde bir dilin belli bir dönemdeki bir metnini yabancı öğeler açısından inceleyerek o dili konuşan toplumun hangi yabancı etkiler altında kaldığını saptayabiliriz (2003: 65). 18. - 19. yüzyılların ünlü devlet adamı ve dilcisi olan W. von Humboldt, dil ile toplum arasındaki ilişkiyi, dilin gelişmesini toplumdaki kültür ve düşünce alanındaki gelişme ve değişmelerle açıklamaktadır (İmer, 1990: 9). Humboldt'un dil, tekil insanın özgür bir ürünü değildir; her zaman bir ulusa aittir görüşü dilin toplum tarafından oluşturulduğunu, dilde tekil hiçbir şeyin olmadığını ve dilin her bakımdan çoğul olduğunu öne sürmektedir (Kula, 2012: 40). Dili oluşturan toplumdur ve dilin kullanımı konusunda seçimler, düzenlemeler yapan toplum, dili yalnızca kendi iç yapısına sahip olan ve iç yapısı gereği kendi düzeneğini çalıştıran mekanik bir olgu olmaktan çıkarır; gerekli gördüğü durumlarda dilin daralmalara, genişlemelere hatta sansürlere maruz kalmasına sebep olarak dilin sosyal ve kültürel boyutunu da sergiler (Demirci, 2014:250). Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere dil olmadan insanların anlaşabilmeleri, bir arada yaşayarak bir topluluk kurabilmeleri mümkün değildir. Dil ile toplum arasındaki bu karşılıklı ilişki toplumsal dil kullanımlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu kullanımlar da yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, etnik grup gibi toplumsal değişkenler çerçevesinde şekillenmektedir ve toplum-dilbilimin de çalışma konusunu oluşturmaktadır.

1. Toplumdilbilimin Tanımı

20. yüzyılın ikinci yarısıyla sosyal bilimlerde alanlar arası çalışmaların hız kazanmasıyla, dil ile ilgili konular da ruhbilim, insanbilim, toplumbilim, etnoloji, tarih, coğrafya, felsefe gibi birçok farklı alanın ortak çalışmalarıyla in-

celenmeye başlamıştır. Bu ortak çalışmaların bir ürünü olan toplumdilbilim alanındaki çalışmalar da büyük bir hızla birçok ülkede farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. En basit haliyle dil ile toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen toplumdilbilimin ortaya çıkışını Vardar şu sözlerle ifade eder:

Saussure'ün, daha doğrusu onun ders notlarını derleyip yayımlayanların "dilbilimin tek gerçek konusu kendi içinde ve kendisi için ele alınan dildir" sözü kimilerince çok katı biçimde yorumlanmış, dizge dışı hiçbir öğeye başvurumama sonucunu doğurmuştur. Toplumsal etkenlere yönelik incelemeler bu nedenle bir duraklama dönemine girmiştir. Dizge incelemeleri belli bir yoğunluğa ulaştıktan sonra dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkiler yöntemli biçimde ele alınmaya, iki tür olgunun birbirini etkilemesi, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkması, bir başka deyişle bunlar arasındaki eşdeğişirlik irdelenmeye başlanmış ve yeni bir inceleme türü doğmuştur: Toplumdilbilim. Böylece Saussure'ün bir "iç" dilbilimin yanı sıra bir "dış" dilbilimden de söz etmiş olduğunu anımsayanlar çoğalmıştır. Şunu da belirtmek gerekir ki toplumsallık gerçekte dilin iç nitelikleri arasında yer alır (Vardar, 2001a: 53).

Toplumların değişen özellikleri, farklı yapıları gereği toplumdilbilim çalışmaları da her toplumda farklı alanlarda yoğunlaşmakta, böylece toplumdilbilim kavramı, dilbilimciler tarafından farklı bakış açılarıyla yorumlanmaktadır. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, toplumdilbilimi "dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal" olarak tanımlamaktadır (Güz, Huber, Senemoğlu, & Öztokat, 2007: 196). Spolsky toplumdilbilimi, dil ile toplum arasındaki ve dil kullanımları ile o dili kullananların içinde yaşadıkları toplumsal yapılar arasındaki ilişkileri inceleyen, insan topluluklarının birbiriyle ilişkili ve bazıları dilbilimsel olan birçok modelden ve davranıştan oluştuğunu varsayan bir çalışma alanı olarak ifade eder (2003:3). Gumperz'in, sosyal yapı ve dilbilimsel yapılar arasındaki korelasyonları bulma ve meydana gelen değişimleri gözlemlene çabası olarak ifade ettiği toplumdilbilimi, Chambers daha dolaysız bir şekilde, dilin sosyal kullanımlarının incelenmesi olarak tanımlamaktadır (Wardhaugh, 2006: 11).

Toplumdilbilim (sociolinguistics) teriminin yanında dil sosyolojisi (sociology of language), makro-toplumdilbilim (macro-sociolinguistics) ve mikro-toplumdilbilim (micro-sociolinguistics) terimleri de kullanılmaktadır. Her ne kadar kullanılan terimler benzer nitelikte olsa da her biri uygulamada farklı amaçlara yönelmektedir. Toplumdilbilim, dilin yapısını ve karşılıklı iletişimde dilin işlevini daha iyi anlayabilmek için dil ve toplum arasındaki ilişkiyle ilgilenirken; dil sosyolojisi, dili inceleyerek sosyal yapıyı daha iyi anlamaya çalışmaktadır. Bunun için de belli dilbilimsel özelliklerin bazı sosyal düzenlemeleri karakterize etmek için ne tür işlevlere sahip olduğuyla ilgilenir. Mikro-toplumdilbilim, sosyal yapının insanların konuşmalarını nasıl etkilediğini ve dil çeşitlerinin ve kullanımlarının sınıf, cinsiyet ve yaş gibi sosyal özelliklerle nasıl ilişki içinde olduğunu araştırmaktadır. Makro-toplumdilbilim ise top-

lumların dil ile neler yaptığıyla ilgilenir, başka bir ifadeyle, konuşma türlerinin işlevsel dağılımı, dil kayması (language shift), dil sürdürümü (language maintenance), dil değişimi (language change) ve dilsel toplulukların sınırlandırılması ve etkileşimi gibi konuları incelemektedir (Wardhaugh, 2006: 13).

Dil, konuşucularına herhangi bir dilsel mesajı farklı şekillerde söyleme imkânı sunmaktadır. İçinde bulunulan toplumsal bağlam, dilsel mesajın iletileceği kişinin ve mesajı iletilecek kişinin kim olduğu, yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü, eğitim düzeyi ve mesajın iletileceği yer gibi etmenler mesajın hangi şekilde iletilmesi gerektiğini belirler. Hangi dili yakından incelersek inceleyelim, içsel bir çeşitlilikle karşılarız ve o dili konuşanların sürekli, dilin kendilerine sunduğu birçok farklı olasılık arasından amaçlarına uygun olanları kullandıklarını görürüz. Hiç kimse her zaman aynı şekilde konuşmamaktadır. Oysa Chomsky ve onu izleyen birçok dilbilimci, dili homojen (bağdaşık) bir sistem olarak nitelendirmekte ve ideal bir alıcının / vericinin (konuşan / dinleyen) varlığından söz etmektedir. Bu ideal alıcının / vericinin değişken olmayan bir toplumda yaşadığı ve o toplumun dilini kusursuz bir şekilde konuştuğu varsayılmaktadır. Bu anlamda kiminle hangi koşullar altında, nerede konuşulduğu önemli değildir. Bu görüşe göre dilbilimcinin görevi, dili anlamamıza yardımcı olabilmesi için o dilin gramerini yazmaktır: dil nedir, nasıl öğrenilebilir ve insan zihni ile ilgili olarak bize ne anlatır sorularına yanıt aranmalıdır. Teorik dilbilim olarak adlandırılan bu disiplinde dil araştırmaları, dilin kullanımıyla neredeyse hiç ilgilenmez (Wardhaugh, 2006: 5). Oysa birçok toplumdilbilimci bu asosyal dilbilimin tersine, “dil ile toplum arasındaki ilişkiyi incelerken farklı toplumsal bağlamlarda neden farklı şekillerde konuştuğumuzla ilgilenir; dilin toplumsal işlevleri ve toplumsal anlamın aktarılması için kullanılan yolları” tanımlamaya çalışır (Holmes, 2008: 1).

Ayrıca yine Chomsky'nin asosyal bakış açısının bir göstergesi olarak öne sürdüğü “konuşan ve dinleyen bir dilin dilbilgisi sitemiyle ilgili bilgisini; dilbilgisel açıdan doğru cümleler üretebilme ve dilbilgisel açıdan doğru olmayan cümleleri ayırt edebilme yeteneğini” (Swann, 2004: 43) ifade eden edinç kavramının dar anlamda kullanıldığını öne süren çoğu toplumdilbilimci, bu kavram yerine ‘iletişim edinci’ (communicative competence) kavramını kullanmaktadırlar. Bir dili bilmek, aynı zamanda o dilin nasıl kullanılacağını da bilmektir. Bir dilin kurallarını bilmek ve bu kurallara göre cümleler üretebilmek tek başına yeterli olmamaktadır, üretilen bu cümlelerin aynı zamanda nasıl doğru bir şekilde kullanılacağını da bilmek gerekir. Chomsky, ideal bir konuşucu ve dinleyiciden bahsederken; bir toplumdilbilimci olarak bağlamsal konuşma çalışmalarıyla ilgilenen Hymes ise iletişim edinci kavramından şu şekilde bahsetmektedir: İdeal konuşucu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, dilin kurallarını kusursuz bir şekilde uygulayarak cümleler üreten bir çocuğun, sosyal ve dilsel bağlamda bu cümleleri nasıl doğru şekilde kullanacağını bilmemesi çocuğun toplumsal bir canavar olarak nitelendirilmesine sebep olabilmektedir. Bu yüzden Hymes, dili belli bir sosyal ve kültürel çevrede doğru şekliyle kullanabilmek için konuşucunun bilmesi, çocuğun ise öğrenmesi gereken şeyin iletişim edinci olduğunu savunmaktadır (Swann, 2004: 43; Mesthrie, 2001: 2).

2. Toplumdilbilimin Tarihsel Gelişimi

Toplumdilbilim kelimesine ilke defa 1939 yılında Thomas C. Hodson'ın 'Man in India' adlı eserindeki 'Sociolinguistics in India' adlı makalesinde rastlanmıştır. Dilbilim dünyasında ise toplumdilbilim kelimesi ilk kez Eugene Nida'nın 'Morphology' adlı eserinin ikinci baskısında görülmüştür, ancak birçok alan araştırmacısı terimin Haver Currie'ye (1952) atfedildiğini görür ki Currie de toplumdilbilim terimini bulan kişinin kendisi olduğunu iddia etmektedir (Tucker, 2003: 1).

Toplumdilbilim çalışmalarının ayrı bir bilim dalı olarak kendini göstermeye başladığı 1960'lara kadar birçok dilbilimci toplum ve dil ilişkisine çalışmalarında yer vermiştir. Örneğin, toplumsal lehçelerle, cinsiyet ve yaş ayrımlarıyla ilgili bugün daha modern olan çalışmaların çoğu Bloomfield'in ilk gözlemlerine dayandırılır. Aynı şekilde Labov da "Some Earlier Studies of Language in Its Social Context" adlı çalışmasında, Antoine Meillet'in dilin sosyal bir olgu, dilbilimin de sosyal bir bilim olduğunu, dilbilimsel değişimin toplumsal değişme sonucunda gerçekleştiğini ve bunu da dilbilimsel çeşitliliğin izlediği görüşünü ileri sürdüğünü söylemektedir. 19. yüzyıl dilbilimcilerinden olan Meillet'in sözleri zamanına göre oldukça modern olmasının yanı sıra dilbilimcinin ne kendisi ne de meslektaşları toplumsal ve dilbilimsel olgunun iç içe geçtiği görüşü üzerine yoğunlaşmamışlardır. Bunun en önemli sebebi şüphesiz 19. yüzyıl çalışmalarının etimoloji, dil değişmesi ve dillerin kökeni üzerine yoğunlaşmasıdır. Meillet ileri sürdüğü fikirlerinde ne kadar haklı olsa da henüz teknolojik ve toplumsal bağlam bu fikirlerin gelişmesine elverişli değildir. Labov'un da belirttiği gibi ses kayıt cihazlarının, spektrogramların, örnekleme prosedürlerinin ve tabii ki de bilgisayarların daha fazla veriyi işleyebilmesi için geliştirilmesine kadar çok da fazla şey başaramamıştır (Shuy, 2003: 4-5). Bunun en önemli sebebi yapılan çalışmalarda daha çok anket teknikleriyle ya da sistematik olmayan gözlemlerle verilerin toplanmasıdır. Bu metotları kullanmanın en büyük dezavantajı da insan hafızasının sınırlılıklarından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak teknolojideki gelişmelerle, fonolojiden söylem ve konuşma yapısına kadar farklı konularda büyük miktarda konuşma örneklerini toplamak ve toplanan verileri tüm dilbilimsel düzeylerde analiz etmek eskiye göre çok daha kolay ve güvenilir şekilde yapılmaktadır (Milroy, 2005: 267).

1900'lerin başında Kuzey Amerika'da dil araştırmaları değişken olmayan bir toplumun içinden çıkan ideal bir konuşucu / dinleyicinin varlığı ile yürütülürken, toplumdilbilimciler Kuzey Amerika'da toplum yapısının oldukça değişken olduğu kanısına varmışlar ve dil araştırmalarını toplumun farklı kesimleri üzerine, özellikle de şehirlerde dilin farklı gruplar tarafından nasıl kullanıldığı, bu kullanımlar arasındaki ayrımları araştırmaya yoğunlaşmışlardı. 1948 yılında McDavid Güney Carolina'da postvokalik-r'nin kullanımı üzerine yayımladığı çalışmasında toplumsal farklılıklara değinmiştir. Petyt (1980), Putnam ve O'Hern'in Washington DC'deki siyahların konuşmaları üzerine yaptığı araştırmayı ve De Camp'ın (1958 - 59) San Francisco'da, Levine ve Crockett'in (1966) Kuzey Carolina'da yaptığı çalışmaları da içeren kent-

sel topluluklar üzerine yapılan araştırmaların daha sık yapılmaya başladığını aktarmaktadır (Ball, 2010: 1). 1960'ların ortalarına geldiğinde toplumdilbilim Labov'un çalışmalarıyla popularitesini artırmaya başlamıştır. Martha's Vineyard (Massachusetts) yarımadasında toplumsal motivasyonun ses değişimi üzerine etkisini incelediği yüksek lisans teziyle ve New York şehrindeki toplumdilbilimsel tabakaları incelediği doktora teziyle Labov'un çalışmaları sadece karmaşık kent yaşamındaki değişkenlerin ve tabakaların titizlikle ortaya çıkarılmasıyla değil, aynı zamanda alana kazandırdığı metotlar ve örnekleme teknikleriyle de saygın bir yere ulaşmıştır (Swann, 2004: 161). Labov, yaptığı çalışmalarla, geleneksel araştırma tekniklerine karşılık, dilbilimsel çeşitliliğin ve değişimin toplumsal bağlarını sistemli bir şekilde hesaplamak için niceliksel bir yaklaşım geliştirmiştir. Geleneksel yaklaşımlar, dilin oldukça farklı değişkenlerine ait zgn formlarını tanımlama çabasıyla kesin ve kategorik farklılıklar üzerine yoğunlaşma eğilimindeyken, niceliksel metodun esas avantajı ise bize aynı dilbilimsel değişkenleri farklı sıklıklarda kullanan popülasyonları karşılaştırabilmemiz için olanak sağlamasıdır (Milroy, 2005: 27).

eşitliki (variationist) yaklaşım, sonunda Trudgill'in (1979) Labov'un tekniklerini İngiltere'nin Norwich şehrindeki çalışmasında uygulamasıyla Birleşik Devletlerin dışında da yayılmaya başlamıştır. (Ball, 2010: 2) Trudgill'in yanı sıra, sosyal katmanlar ve bu katmanların dil kullanımlarıyla ilgili olarak geliştirdiği 'dar kod' (restricted code) ve 'geniş kod' (elaborated code) kavramlarıyla Basil Bernstein da İngiltere'de çalışmalarını sürdürmüştür. Geliştirdiği 'Eksiklik Kuramı'yla "Bernstein, dilleri ve lehçeleri 'farklılık' bakış açısıyla değil de 'eksiklik' bakış açısıyla sınıflandırdığı için toplumdilbilimcilerin ağır eleştirilerine maruz kalmıştır" (Swann, 2004: 26).

3. Toplumdilbilimin alışma Alanları

Toplumdilbilimciler bazen bir dilsel topluluğa ait telaffuz farklılıklarından ya da dilbilgisel bir yapının kullanımından kaynaklanan farklılıklardan yola çıkarak o topluluğun üyelerinin eğitim düzeyleri, ekonomik statüleri, politik tutumları ya da inanç sistemleri hakkında değerlendirmelerde bulunabilmektedir. Bazen de toplumdilbilimciler, sosyal kimlik ve dil tercihleri arasındaki bağı incelenmekte ve bazı dil varyetelerinin neden daha etkili ve baskın olduğunu, diğer varyetelerin ise neden daha çekinik olduğunu araştırmalarına konu edinmektedirler. Bu bölümde dilin değişen toplumsal yapıya göre nasıl çeşitlilik gösterdiği, farklı toplumsal katmanların / grupların dil kullanımları ve dil varyeteleri, bölgesel ve sosyal dil kullanımları gibi konular incelenecektir.

3.1. Dil Varyeteleri (Değişke)

Toplumdilbilimciler, sosyal faktörleri açıklayan ve yansıtan dilsel çeşitliliğin farklı türleriyle ilgilenmektedirler. Dilsel eşitlilik kavramı ilk kez Labov tarafından kullanılmıştır. Labov, belli bir varyetenin kullanılmasıdaki sıklığın

bölgesel, sosyal ya da durumsal faktörlerle ilgili olabileceğini sistematik bir şekilde öne süren ilk kişidir (Durrell, 2004a: 195). Dilsel çeşitlilik kelime düzeyinde gerçekleşebileceği gibi morfolojik, sözdizimsel ve fonolojik düzeylerde de gerçekleşebilmektedir. Sözüünü ettiğimiz her bir düzeyde konuşucuya farklı sosyal bağlamlarda kullanabilecekleri bir dizi seçenek sunulmaktadır. Konuşucu, bu seçenekler arasından içinde bulunduğu sosyal bağlama en uygun olanları kullanmaktadır (Holmes, 2008: 4).

Konuşucuya sunulan bu her bir seçeneğe varyete (değişke) denmektedir. Bağlamsal dil kullanımıyla ilişkilendirilen ve toplumdilbilimsel bir terim olan varyete, spesifik sosyal şartlar altında, kendine has sosyal bir dağılımla kullanılan bir dizi dilbilimsel form olarak tanımlanmaktadır. Çok geniş bir kullanım alanı olan terim, çeşitli sosyal nedenlerle birbirleriyle çelişen farklı aksanları, farklı dilbilimsel biçimleri, farklı lehçeleri ve hatta farklı dilleri kapsamaktadır (Holmes, 2008: 7).

Örnek 1:

İtalya'nın güneydoğusunda, Sauris adındaki bir dağ köyünde, bir toplumdilbilimci 1971 yılında köydeki bütün yetişkinlerin üç dilli olduğunu rapor etmiştir. Bu rapora göre, 1866'dan önce Avusturya İmparatorluğunun bir parçası olan köyde halk Alman diyalektini konuşmaktaydı. 1960'ların sonuna kadar köylüler evlerinde ve komşu köylerde hala bu diyalekti kullanırken bir yandan da bölgesel bir dil olan Friulian dilini köyün dışından gelenlerle iletişim kurmak için kullanırlardı. Friulian dili ayrıca insanların barlarda sosyalleşmek için kullandıkları dildi ve dostluğun, dayanışmanın simgesiydi. Ancak orta öğretimleri için yakın bir şehir olan Ampezzo'ya gitmek zorunda kalan gençler artık İtalyanca konuşmak zorundaydılar. Köylülerin artık köyün dışına çıktıkları zaman, eğitim için kullanacakları dil İtalyancaydı. Artık köyleri İtalya'nın bir parçasıydı ve İtalyanca kilise ve okul dili olarak kullanılmaktaydı.

Kaynak: Holmes, 2008: 7-8

Örnek 2:

Margaret Walker, her gün öğleden sonra Cardiff 'deki ofisinden ayrılırken: iş ortağı *hoşça kal Margaret* demektedir ve o da, *hoşça kal Mike* diye karşılık vermektedir. Sekreteri, *hoşça kalın Bayan Walker* derken o, *hoşça kal Jill* demektedir. Eve geldiğinde oğlu Jamie, Margaret'ı *selam anne* diye karşılarken, annesi *selam tatlım, günün nasıldı?* diye kızını karşılamaktadır. Margaret eşi tarafından *yine geciktin!* şeklinde bir sitemle karşılaşır. Akşamın ilerleyen saatlerinde gelen telefondaki çiçek kulübünün başkanı, *İyi akşamlar, Bayan Billington'la mı görüşüyorsunuz?* diye sorarken Margaret, *hayır, ben Bayan Walker, fakat eşimin adı David Billington. Size nasıl yardımcı olabilirim?* diye karşılık vermektedir. Sone olarak Margaret'ı arayan arkadaşı, *selam Meg, nasıl gidiyor?* diye arkadaşının halini sormaktadır.

Kaynak: Holmes, 2008: 3

Yukarıdaki durumlar incelendiğinde, 1 numaralı örnekte Sauris'te kullanılan farklı varyeteleri tamamen birbirinden farklı dillerin oluşturduğunu görüyoruz. Köyün önceleri Avusturya İmparatorluğu'nun kontrolünde olması halkın bir Alman diyalektini ağırlıklı olarak kullanmasını sağlarken, bir

yandan da köyün bulunduğu bölgeye özgü bir dil olan Friulian dilinin bölgedeki diğer köylerle ve sosyal ilişkilerde kullanılmasını gerektirmektedir. Ancak köyün daha sonra İtalya'nın bir parçası olması artık resmî işlerde ve İtalya'nın parçası olan diğer bölgelerle ilişkilerde İtalyancanın kullanılmasını gerektirmektedir. Köylüler de hangi varyeteleri kullanacaklarını, konuşmanın nerde, kiminle ve ne amaçla gerçekleşeceğini göz önünde bulundurarak belirlemektedir. 2 numaralı örnekte ise, statülerine ve yakınlık durumlarına göre Margaret Walker'a farklı kişilerin farklı şekillerde hitap ettiklerini ve bunu yaparken dilin onlara sunduğu seçeneklerden uygun olanları kullandıklarını görüyoruz.

Örneklerde de görüldüğü üzere, insanların dil varyetelerini (değişkelelerini) kullanma şekli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların arkasındaki başlıca sebepleri Meyerhoff aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

Bazı insanlarla uyumlu olduğunu ya da diğer insanlardan farklı olduğunu gösterme arzusu: İnsanlar kendilerini sosyal bir grubun parçası olarak görmek isterler ya da o grubun dışında tutarlar. Bu yüzden de kullandıkları dil varyetelerinde de farklılıklar görülmektedir.

Toplumda değer verilen şeyleri yapma (değer verilen şeylerle kendini bağdaştırma) arzusu: Dilbilimsel bir varyetenin kullanılma nedenleri arasında bir toplumun farkında olarak ya da olmayarak o varyeteye değer vermesi, konuşucuları buldukları toplum içinde değer verilen varyeteleri kullanmaya teşvik etmektedir.

Toplumun küçümsemeyeceği şeyleri yapma arzusu: Toplumun değer verdiği varyetelerin konuşucular tarafından kullanılmak istenmesi gibi toplumun küçümseyeceği varyeteler de konuşucular tarafından kullanılmaktadır ve konuşucular bu varyeteler yerine içinde buldukları topluluğun tepkisini çekmeyecek varyeteleri tercih etmektedirler. Özellikle de eski moda, negatif çağrışımlar yapan ya da başka bir sosyal grubun kullandığı varyeteler konuşucular tarafından kullanılmak istenmemektedir (Meyerhoff, 2006: 24).

Holmes ise farklı varyetelerin kullanılma sebeplerini, dili kullananlar ve dilin kullanımları olmak üzere iki boyutta incelemektedir. Kiminle konuşulduğu (eşlerin birbiriyle konuşması, müşterinin satış elemanıya konuşması ya da işverenin işçileriyle konuşması), konuşmanın geçtiği yer ya da sosyal bağlam (evde, işyerinde ya da okulda geçen bir konuşma), konuşmanın amacı ve konusu farklı varyetelerin kullanılmasına sebep olmaktadır (2008: 9).

Dil varyeteleri altında bu bölümde de değineceğimiz standart diller, picin ve kreoller, lingua frankalar ya da ticaret dilleri, ilişki dilleri gibi kavramlarla ilgili çalışmalar yürütülmektedir.

3.1.1. Standart Diller

Standart terimi toplumdilbilimde, bir dilin prestijli varyetesi olarak kullanılmaktadır. Standart diller ya da varyeteler birleştirici iletişim araçları olarak görev yaparak bölgesel farklılıkları ortadan kaldırmaktadır ve böylece kurumsallaşmış bir model olarak yazılı ve basılı medyada, yabancılara dili

öğretmede vb. birçok yerde kullanılabilir (Crystal, 2008: 450). Başka bir tanıma göre, genellikle yazılı olan, belli bir düzenlilik ve kodlanmışlık gösteren; toplum tarafından prestijli varyete ya da kod olarak kabul gören ve düşük varyetelerin yanında yüksek işlevler için kullanılan dil ya da varyete, standart olarak adlandırılmaktadır (Holmes, 2008: 77).

Standart varyeteler, sözlükbilimciler tarafından, hangi kelimelerin standart olarak sözlüklerde yer alacağına, hangilerinin diyalektik olarak yer alacağına ya da hangilerinin sözlükten çıkarılması gerektiğine karar verilmesiyle belirlenmektedir. Böylece kodlama işlemi gerçekleşmektedir ve bunu yaparken sözlükbilimciler eğitilmiş ve sosyal açıdan prestij sahibi toplum üyelerinin dil kullanımlarını göz önünde bulundurmaktadırlar (Holmes, 2008: 77).

Standart bir dil ya da varyete politik olarak güçlü ve sosyal itibarı yüksek kişilerin dil kullanımları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Tıpkı İstanbul ağzının ülkemizde standart Türkçe olarak kabul edilmesi gibi İspanyolca, İtalyanca, Fransızca gibi birçok Avrupa dili de buldukları ülkenin politik, ekonomik ve sosyal merkezi etrafında kullanılan varyeteler doğrultusunda şekillenmiştir ve standart varyeteler olarak kabul görmüştür.

3.1.2. Lingua Franka

Farklı diller konuşan ve iletişim kurmak zorunda olan insanların birbirlerini anlamak adına geliştirdikleri dil olan 'lingua franka', UNESCO'nun 1953 yılında yaptığı tanıma göre, 'anadilleri farklı olan insanların aralarındaki iletişimi hızlandırmak amacıyla kullanılan dildir' (Wardhaugh, 2006: 59). Crystal, anadilleri farklı olan insanlar arasındaki rutin iletişimin sağlanabilmesi için toplumdilbilimsel bir terim olan lingua frankanın sıklıkla günlük konuşmada yardımcı bir dil olarak kullanıldığını söylemektedir (2008: 282).

Lingua franka terimi yerine bir dizi farklı terim de kullanılmaktadır. Bunlar arasında 'ticaret dili' (trade language), 'ilişki dili' (contact language), 'uluslararası dil' (international language), ve 'yardımcı dil' (auxiliary language) terimleri bulunmaktadır.

Lingua frankaların ortaya çıkışları ve gelişmeleri de tıpkı standart dillerde olduğu gibi ekonomik ve kültürel açıdan güçlü olan varyetelerin etrafında gerçekleşmektedir. 16. yüzyılla birlikte batının emperyalist güçleri dünyayı sömürgeleştirmeye başlamış ve dillerinin dünyanın farklı yerlerinde yüksek kültürün, ekonomik ve politik gücün bir simgesi olarak kullanılmasını sağlamışlardır. 16. yüzyılda İspanya ve Portekizle başlayan sömürge hareketleri, 17. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Hollanda'yla devam etmiştir. Sömürgeleştirdikleri topraklarda koloniler kuran ve ekonomik - politik bir güç haline gelen bu ülkelerin dilleri, buldukları bölgelerde özellikle de elit sınıf tarafından gücün ve yüksek kültürün bir simgesine dönüşen lingua frankalar olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak sadece elit sınıf tarafından kullanılmamaktadır lingua frankalar; kolonileşmeyle birlikte kurulan ticari işletmelerde çalışan işçiler (göçmenler), yüksek eğitim almamış tacirler de iletişim kurmak için kendi yerel dilleriyle işveren konumundaki emperyalist güçlerin dillerini karıştırarak daha basit ve çalışma alanlarındaki ihtiyaçları-

nı karşılayabilecek diller oluşturmaya başlamışlardır. Bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz picin ve kreol olarak adlandırılan bu diller de farklı diller konuşan grupların iletişimlerinin sağlanabilmesi için kullanılan lingua frankalar olarak ortaya çıkmaktadır. Fransa'nın 18. yüzyılın etkili gücü olması, kültür ve uluslararası diplomasi dili olarak Fransızcanın kullanılmasını sağlamıştır. 1800'lü yıllardan sonra ise önce İngiliz İmparatorluğu'nun yükselişi daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin sanayinin önde gelen ismi olması, İngilizcenin hala bugün uluslararası bir dil olarak kullanılmasını sağlamaktadır. İngilizce bugün ekonomi, ticaret, bilim, teknoloji, politika ve popüler kültür gibi birçok uluslararası sektörde lingua franka olarak kullanılmaktadır (Vikor, 2004: 330 – 332).

İngilizcenin dışında da birçok farklı dil farklı bölgelerde lingua franka olarak kullanılmaktadır. Örneğin Afrika'nın batısında Hausa dili ikinci dil olarak öğrenilir ve neredeyse bütün pazar alanlarında lingua franka olarak kullanılır. Aynı şekilde Afrika'nın doğusunda ise Swahili dili ticaret dili olarak kullanılır. Güneydoğu Asya'da en azından 500 yıldır Malay dili ticaret dili olarak kullanılmaktadır (Vikor, 2004: 334 & Holmes, 2008: 82).

3.1.3. Picin ve Kreol

Doğal konuşucusu (anadil olarak konuşulmayan) olmayan picinler ortak bir iletişim dili olarak farklı dilleri konuşan insanlar tarafından kullanılmaktadır. Wardhaugh, picinleri çok dilli bir ortamda iletişim kurmak isteyen insanların bulunduğu ve geliştirdiği basit ilişki dilleri olarak tanımlamaktadır (2006: 61).

17. ve 18. yüzyıllarda Karayipler'deki köle plantasyonlarında, kasıtlı olarak aynı dili konuşan insanlar birbirlerinden farklı yerlerde tutulurdu. Bunun en önemli sebebi, kölelerin kaçış ve isyan planlarını engellemektir. Böylece farklı kabile dilleri konuşan köleler birbirleriyle ve tabii ki de plantasyon yönetenlerle iletişim kurabilmek için kendi dillerini ve plantasyonda kullanılan dili esas alan picinleri geliştirmişlerdir. Deniz kıyısında bulunan çok dilli birçok toplum ise Portekizce, İspanyolca ya da İngilizce gibi koloni dillerini konuşan tüccarlarla ticaret yapabilmek için picinleri birer ticaret dili olarak kullanmışlardır (Holmes, 2008: 84). Bu da bize picinlerin aynı zamanda lingua franka olarak da görev yaptığını göstermektedir. Picinlerin ortaya çıkması için sadece bu koloni dilleriyle temas kurulması gerekmemektedir. Zaten çok dilli birçok toplumda, örneğin Papua Yeni Gine'de konuşulan ve bir ticaret dili olan Hiri Motu, daha koloni dilleri bölgeye gelmeden önce diğer Papua dillerini konuşan kişiler arasında bir picin olarak kullanılmaktaydı (Todd, 2001: 525).

Picinlerin çok kısıtlı kullanım alanları olduğu için basit yapıları ve tam anlamıyla gelişmiş dillere nazaran çok kısıtlı kelime hazineleri vardır ve ağırlıklı olarak sosyal açıdan baskın olan dilden kelimeler alınır. Picinlerde kullanılan kelimelerin çoğu çok anlamlılık gösterir ve yine çoğu kelime, birden çok işlevi yerine getirmek için kullanılır. Örneğin aynı kelime hem sıfat hem de isim olarak kullanılabilir. Vurgu genellikle ikilemelerle yapılır. Picinler edatlar açısından da zengin değildir. En çok kullanılan edatlar yer ve sahiplik bildiren

edatlardır. Kelimelerde, çoğulluk ya da zaman bildiren çekim ya görülmez ya da minimum düzeydedir. Olumsuzluk hali fiilden önce olumsuzluk bildiren bir kelimenin kullanılmasıyla gerçekleştirilir. Picinler fonolojik açıdan da diğer dillere göre daha basittirler (Todd, 2001: 525 - 526).

Sosyal açıdan, picinler yüksek statüye ya da prestije sahip değillerdir. Özellikle de picinleri konuşmayan kişilere göre bu diller komik olarak tarif edilmekte, ayrıca melez ya da karışık dil olarak da adlandırılmaktadır. Hiç şüphesiz bu tutumun altında yatan sebepler arasında, picinlerin 17.-18. yüzyıllarda köleler, hizmetçiler gibi alt sınıf tarafından kullanılması, diğer dillerdeki gibi yazınsal bir geleneğinin olmaması ve birçok kişinin picinleri Avrupa dillerinin basitleştirilmiş ya da bozulmuş bir varyetesi olduğuna inanması bulunmaktadır (Todd, 2001: 525).

Holmes ise picinlerin özelliklerini dilsel ve sosyal açıdan şu üç maddeyle özetlemektedir: a) sınırlı alanlarda ve sınırlı işlevlerle kullanılırlar, b) bu dillerin kaynağını oluşturan dillere göre daha basit bir yapıları vardır, c) genellikle bu diller toplum tarafından itibarsız diller olarak görülür (Holmes, 2008: 87).

Sınırlı işlevleri ve kullanım alanları olan picinlerin birçoğu kısa ömürlüdür. Örneğin, Vietnam'da, Amerikan askerî birlikleri ile iletişimin sağlanabilmesi için bir picin olan Vietnam İngilizcesi ortaya çıkmıştır. Ancak, Amerikan askerî birliklerinin bölgeden çekilmesiyle, kullanılan dil de yok olmuştur. Aynı şekilde ticaret dili olarak kullanılan picinler de ticaret bittiği zaman ortadan kalkmaktadır. Ancak ticaretin devam ettiği ve giderek geliştiği durumlarda ise, picinler de gelişimlerini sürdürerek ya olgunlaşmış dillere ya da kreollere dönüşür (Holmes, 2008: 87).

Gelişimlerini sürdüren picinler, ana dil olarak kullanılmaya başladığında, Aitchison'a göre kreole dönüşmektedirler (Wardhaugh, 2006: 63). Holmes ise, kreolere, bir anadilin gerektireceği işlevleri yerine getirmek ve birçok farklı anlamı ifade edebilmek için gerekli olan yapılar ve kelimeler açısından gelişen ve büyüyen picinler olarak tanımlamaktadır (2008: 88).

Bugün konuşulan birçok kreolün kökeni Amerika'daki ve Karayipler'deki Afrikalı kölelerin plantasyonlarda kullandıkları picinlere dayanmaktadır. Plantasyonda doğan köle çocuklarının picinleri anadil olarak öğrenmesi, ailenin iletişimsel ihtiyaçlarının artması, kullanılan dilin gelişerek kreollere dönüşmesine sebep olmuştur. Lingua franka olarak kullanılan picinler de yaygın bir şekilde birçok alanda kullanılmaya başlamıştır. Böylece daha önceki pazar alanlarında belli işlevleri yerine getirmek için kullanılan bu diller zamanla kullanım alanlarını genişletmişlerdir. Günlük hayatın birçok alanında yaygın bir şekilde kullanılan bu diller evlere kadar girmiştir. Çocukların bu dilleri ana dil olarak öğrenmeleriyle de süreç kreollerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Holmes, 2008: 91).

Köleler, hizmetçiler gibi sosyal açıdan düşük sınıflar tarafından kullanılan ve bu yüzden toplum tarafından genellikle itibarsız olarak görülen picinlerin kullanım alanlarının artmasıyla kreollere dönüşmesi, kreolere konuşan kişilerin - özellikle de dillerini İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi diller-

le karşılaştırdıklarında - kendilerini normal dillerden nitelik olarak daha düşük bir dil konuşuyormuş gibi hissedebilmelerine sebep olmaktadır. Ancak bu durumun üstesinden gelen toplumlar da olmuştur. Papua Yeni Gine'de ilk kez bir picin olarak ortaya çıkan ve daha sonra kreole dönüşen Tok Pisin dili, ülkedeki insanlara göre yüksek bir statüye ve prestije sahiptir. Şüphesiz ki bu dilin ülkenin etkin insanları tarafından kullanılması ve iş bulmak için bu dili bilmenin gerekliliği gibi etkenler, insanların bir kreol olan bu dili eksik ya da itibarsız olarak görmemelerini sağlamaktadır. Ayrıca dilin etkili bir iletişim aracı olarak Yeni Gine'de yaygın bir şekilde kullanılması da, hükümet tarafından bu dilin ülkenin standart dili ve hatta ulusal ve resmî dillerinden biri olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır (Holmes, 2008: 92).

Picinleşme ve kreolleşme süreçlerine baktığımızda, bu süreçlerin belirgin bazı noktalarda neredeyse taban tabana zıt olduklarını görebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi picinleşme sürecinde, morfolojik, sentaktik ve fonolojik vb. birçok açıdan dilin yalınlaştırılması esas iken, kreolleşme sürecinde ise morfolojik ve sentaktik açıdan bir genişleme, fonolojik açıdan bir düzensizlik ve dilin işlevlerinin çeşitliliği söz konusudur.

3.2. Bölgesel ve Sosyal Diyalektler

Daha önce de belirttiğimiz gibi, dil farklı birçok değişkenlik göstermektedir. Dilin gösterdiği bu değişkenlikleri belirtirken, herhangi bir dili konuşan bireylerin bazen o dilin farklı diyalektlerini konuştuklarını söyleriz. Bölgesel ve sosyal değişkenlerle şekillenen diyalektler, bölgesel ve sosyal diyalekt kavramlarının ayrı ayrı ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bölgesel diyalektler, bir bölgenin sakinlerini diğer bölgelerin sakinlerinden, bir sosyal sınıf ya da gruba ilişkili olan sosyal diyalektler ise bir sosyal sınıfa ya da gruba ait bireyleri diğerlerinden ayırmaktadır (Wardhaugh, 2006: 135).

Yukarıda da belirtildiği gibi, bireylerin belirli bölgelere ya da sosyal gruplara ait olduklarını gösteren, özellikle de tek dilli toplumlarda görülen dilsel çeşitliliğin inceleneceği bu bölümde, bölgesel diyalekt ve sosyal diyalekt kavramları üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Bölgesel Diyalektler

Bölgesel temelde dillerin gösterdiği değişkenlikler incelendiğinde, bir dil konuşulduğu bölgelerde ya da ülkelerde, kimi zaman da aynı bölge ya da ülke içinde türlü sebeplerle ve etkilerle genel dilden ayrılarak başkalaşabilmektedir. Bu başkalaşımın bir sonucu olarak da diyalekt (lehçe) dediğimiz birlikler ortaya çıkmaktadır. Diyalektler, onları konuşan bireylerin birbirlerinden zamansal ve mekânsal olarak uzaklaşmaları ile daha büyük başkalaşımlara maruz kalmaktadır ve bir diyalekt başka bir diyalektin konuşucularına anlaşılabilir olmaya başladığında artık o diyalekt ayrı bir dile dönüşmektedir. Böylece Latince Fransa'da Fransızcaya, İspanya'da İspanyolcaya, İtalya'da da İtalyancaya dönüşmüştür (Wardhaugh, 2006: 136 & Aksan, 2003: 141). Aynı şekilde, Türk dillerine bakıldığında, çok eski devirlerde ana

Türk dilinden ayrılan Çuvaşça ve Yakutça, bugün artık diğer Türk toplulukları tarafından anlaşılamayacak derecede müstakil birer dil haline gelmişlerdir (Temir, 2006: 108).

Bölgesel varyeteler söz konusu olduğunda, en çok sözcük ve sesbilim alanında ayrımlara rastlanmaktadır. Anadolu ağızlarına bakıldığında aynı sözcüğün ses bakımından onlarca değişik biçimine rastlanmaktadır. Örneğin “*ekmek*” sözcüğünün, /etmak/, /etmeyh/, /epmek/; “*domates*” sözcüğünün, /domat/, /domate/, /domata/, /domatis/... gibi değişik söylenişleri vardır. Yine Anadolu ağızlarında aynı kavramı karşılayan değişik sözcüklerin sayısı da azımsanamayacak kadar çoktur. Örneğin “*çocuk*” kavramının Anadolu’da /uşak/, /bebe/, /bala/, /balak/, /balaca/, /çağa/, /çarga/ gibi; “*havuç*” kavramının /badul/, /böçük/, /adıyaman/, /kızılot/, /keşir/, /pürçek/, /yerebatan/, /yeregeçen/, /çikal/... gibi karşılıkları vardır (Aksan, 2003: 143-145).

Dilsel farklılıklar sadece sözcük ve sesbilim alanıyla sınırlı kalmamaktadır. Dilbilgisel açıdan da bölgesel farklılıklara, birçok dilde rastlanmaktadır. Örneğin Amerikan İngilizcesi ve İngiliz İngilizcesi söz konusu olduğunda aynı işlev için farklı dilbilgisel yapıların kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, sahiplik işlevi için Amerikalılar ‘*do you have*’ yapısını tercih ederken, İngilizlerin ‘*have you got*’ yapısını daha yaygın bir şekilde kullandığını görürüz.

Bir dilin bazen sözcük ve sesbilim alanında, bazen de dilbilgisel alanında görülen bölgesel kullanımlar, diyalekt atlasları denilen haritalarda toplanmaktadır. Belli bir dilsel özelliğin coğrafi sınırlardaki dağılımı harita üzerine çizilen eşdillilik çizgisiyle (isogloss) gösterilmektedir (Wardhaugh, 2006: 136). Örneğin eşdillilik çizgisinin bir yanında yaşayan insanlar ‘*domates*’ sözcüğünü /domata/ olarak seslendirirken, çizginin diğer yanında kalan insanlar aynı sözcüğü /domatis/ olarak seslendirmektedir. Bölgesel varyetelerin üzerinde toplandığı diyalekt atlaslarını ve bu atlaslar üzerindeki farklı sözcük kullanımlarını, farklı sesbilimsel ve dilbilgisel kullanımların görüldüğü bölgeler arasındaki eşdillilik çizgilerini, bir örümcek ağına benzeten Holmes, ağı üzerinde bazı çizgilerin diğerlerine göre yer yer yoğunlaştığını ve bunun sebebinin de birbirleriyle kesişen dilsel kullanımlar olduğunu ifade etmektedir (Holmes, 2008: 132).

3.2.2. Sosyal Diyalektler

Kullandığınız dili sadece nerden geldiğimiz ya da hangi bölgede yaşadığımız belirlememektedir, aynı zamanda kültürel geçmişimiz, mesleğimiz, ekonomik durumumuz, cinsiyetimiz, inançlarımız gibi birçok sosyal etken de belirleyici rol oynamaktadır. Tüm toplumlarda bireylerin birbirlerinden konuşma şekilleriyle farklılık gösterdiklerini ve bu farklılıkların bazılarının kişiye özgü, geriye kalanların ise belirli sosyal gruplarla / sınıflarla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin bankacılar garsonlar gibi, profesörler de musluk tamircileri gibi konuşmazlar ve bu meslek grupları arasında görülen sosyal farklılıklar, bu gruplara mensup bireylerin konuşmalarındaki fonolojik, gramatikal ve sözcüksel tercihlerde kendilerini göstermektedir (Guy, 2011: 159).

Sosyal grupların / sınıfların konuşma biçimlerinde görülen farklılıklar prestij, zenginlik, güç ve eğitim gibi etkenlerden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da Holmes, sosyal sınıf kavramını, prestij, zenginlik ve eğitim açısından insanlar arasında görülen farklılıklar olarak tanımlarken (2008: 140), Guy sosyal sınıf ayrımlarını toplumsal statü ve güç kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Statü kavramının, toplumun insanlara gösterdiği saygı ve kabullenme (ya da bunun aksine toplumun insanları küçük görmesi ve görmezden gelmesi) olduğunu ifade eden Guy; güç kavramını ise bireyin sosyal ve maddî kaynaklara hükmedebilmesi ya da bireyin karar alma ve olayları etkileme yeteneği ile ilişkilendirmektedir. Statü ve güç farklılıkları sosyal sınıf ayrımının temelini oluşturmaktadır ve dil kullanımındaki sınıf farklılıklarını anlayabilmek için de bu kavramların incelenmesi gerekmektedir (Guy, 2011: 159 – 160). Wardhaugh ise, sosyal gruplarca belirlenen dil kullanımını sosyal sınıf, din ve etnik yapı ile ilişkilendirir. Örneğin Hindistan’da kast sistemi hangi dil varyetesinin hangi gruplar tarafından kullanılması gerektiğini açıkça belirlemektedir. Hristiyan, Yahudi ve Müslüman toplumlarının yaşadığı Bağdat gibi bir şehirde, Hristiyan ve Yahudi grupların evlerinde ve kendi grupları içinde kullandıkları varyete ile Müslümanlarla ticaret yaparken ve bütün grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde kullandıkları varyeteler farklılık göstermektedir (Wardhaugh, 2006: 49 – 50).

Birçok farklı ülkede sosyal diyalekt araştırmaları, sosyal sınıf ve dil kullanımlarında görülen farklılıklar arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Farklı sosyal sınıflardan gelen insanlar farklı dil kullanımları sergilemektedir. Şüphesiz ki sosyal diyalektler incelenirken sosyal sınıf kavramının ortaya çıkışı ve bu konuyla ilgili önemli yaklaşımlara değinmek gerekmektedir.

İnsanlık tarihinin temel dinamiğini sınıflar arasındaki çatışmaya dayandıran Marks, sınıf kavramını bir takım ortak ekonomik çıkarları paylaşan insan grupları olarak tanımlamaktadır. Marks sosyal yapıyı, bireylerin üretim araçlarıyla ilişkisine dayandırmakta, kapitalistleri üretim araçlarına sahip olanlar; kapitalistlere iş güçlerini satmak zorunda kalanları ise proletarya (emekçi sınıf) olarak tanımlamaktadır (Kerswill, 1007: 51). Kapitalist bir ekonomide, temel sınıf ayrımı, üretici sermayeye sahip olanlar (kapitalistler ve burjuvalar) ve üretici sermayeye sahip olmayanlar (çoğunlukla işçiler) arasında yapılmaktadır. Kapitalistler, sermayelerinden elde ettikleri kazançla geçimlerini sağlarken, işçiler geçimlerini yalnızca iş güçleriyle sağlayabilmektedirler. Marksist sınıf kavramı, çatışan menfaatler ve farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sözü edilen bu durum statü ile değil, güç kavramıyla örtüşmektedir (Guy, 2011: 162 - 162).

Marksist yaklaşım, orta Victoria döneminin sanayileşen Britanya’ında, birçok fabrika sahibinin aşırı sömürgeci ve kontrolcü tutumuyla kendini göstermektedir. İşte tam da bu zamanlarda, günümüz toplumdilbilimcilerini yakından ilgilendiren, sosyal sınıflara özgü dünyayı algılama ve tüm bunlarla ilgili konuşma biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olan “sınıf şuuru” hayat bulmuştur. Britanya’daki sınıf ayrımı, diyalekt ve aksan düzeyinde konuşma farklılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Manches-

ter ve Leeds'te ortaya çıkan yeni kentsel dil kullanımları, işçi sınıfa ait güçlü çağrışımlar içermekteydi. Bunların yanı sıra, oldukça ölçünlü (Received Pronunciation) bir dil kullanımı da sadece kapitalistlerin değil aynı zamanda geleneksel toprak sahiplerinin, üst düzey yöneticilerin ve kamu hizmetlilerinin oluşturduğu elit sınıf tarafından tercih edilmekteydi (Kerswill, 2007: 51). Böylece, orta Victoria döneminin sanayileşen Britanya'sında, tıpkı günümüzde de olduğu gibi, yüzlerce insanın bir arada, sıkı sıkıya kurallarla belirlenmiş rutinler doğrultusunda çalıştığı ve edindikleri ortak hayat tecrübeleri doğrultusunda geliştirdikleri sınıf şuuru, dayanışma ve işbirliği ideolojisi, sosyal diyalektlerin varlık göstermesini sağlamıştır. Marksist bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, sınıf diyalektleri, sınıflar arasındaki bölünmelerin ve çatışmaların bir sonucudur. Tıpkı coğrafi engellerin ve mekânsal uzaklığın ortaya çıkardığı bölgesel diyalektler gibi sosyal engeller ve sosyal açıdan grupların birbirlerinden uzak olma durumları da farklı dil kullanımlarının bir başka deyişle sosyal diyalektlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Guy, 2011: 163).

Marks'ın sınıf kavramına alternatif olarak Weber'in sosyal birlik ve statü üzerine yoğunlaştığı; bireylerin eğitim, gelir, meslek vb. çeşitli kişisel özelliklerine göre derecelendirildiği bir sınıf kavramı ortaya çıkmıştır. Kerswill, değişen batı toplumunda, orta sınıfı oluşturan, servetleri sermaye ve mal varlıklarıyla ilişkili olmayan müdürlerin ve bürokratların sayısının arttığı, sınıf çatışmalarının azaldığı ve bireysel rekabetin arttığı Max Weber'in yaklaşımının, modern toplumların giderek artan karmaşık yapısına daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Sınıf kavramını ekonomik koşullarla ilişkilendiren Marks'la aynı fikirde olan Weber, sınıf kavramının sadece üretim araçlarına sahip olunması ya da olunmamasıyla ilgili olmadığını ayrıca mal varlığıyla direk ilişkilendirilemeyecek ekonomik farklılıklarla da ilgili olduğunu savunmaktadır. İnsanların yeteneklerinden, eğitim ve yeterliklerinden kaynaklanan farklı "hayat şanslarına" sahip olduklarını savunan Weber, böylece sınıf kavramını açıklarken çatışma ve güç unsurundan farklı olarak kültürel öğeleri de kullanmıştır (Kerswill, 2007: 51-52).

1960'lara kadar, William Labov gibi toplumdilbilimciler konuşma topluluklarındaki fonetik ve gramatikal özelliklerin sosyal dağılımını inceledikleri çalışmalarında, Weber'in statü ve sosyal birlik üzerine kurduğu yaklaşımı örnek almışlardır. Önde gelen sosyal diyalekt araştırmaları arasında yer alan Labov'un New York şehrinde yaptığı çalışma, bir takım fonolojik değişkenin sosyo-ekonomik sınıflarla nasıl bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, alt sınıfta yer alan konuşucuların düşük prestijli değişkenleri fazlaca kullandığı saptanmıştır. Niceliksel bir yöntem izleyen Labov'un çalışmaları, birçok sosyal diyalekt araştırmasında model olarak kullanılmıştır. Horvath'ın 1985 yılında Avusturalya'da, Trudgill'in 1974 yılında İngiltere'de, Schlobinski'nin 1987 yılında Almanya'da ve Evensen ve Tveit'in Norveç'te 1990 yılında yaptığı çalışmalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu niceliksel paradigma, bir takım belirleyici bireysel farklılıkları göz ardı etmesi yönüyle eleştirilere maruz kalmıştır. Buna karşılık olarak da Milroy, bir alternatif olarak sosyal ağ kav-

ramını geliştirmiş ve Belfast'ta yaptığı çalışmasında bu yöntemi kullanmıştır. Milroy kısaca, bireylerin sosyal diyalektleri kullanım şekillerini incelerken, ayrı ayrı konuşucuların oldukça benzer ve stabil dilbilimsel kullanımlar sergilemesi ve standart olmayan yenilikçi şekilleri yüksek oranda kullanmasıyla sosyal bağların (ağların) yakından ilişkili olduğunu göstermiştir. Milroy'un geliştirdiği bu model de birçok çalışmada kullanılmıştır. Milroy'un aksine birçokları bu yaklaşımın, niceliksel yaklaşımla birbirine zıt kutuplarda olduğunu düşünmüştür. Ancak, Milroy & Milroy, her iki yaklaşımın aslında birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve sınıf temelli ve sosyal-ağ temelli çalışmaların birbirine entegre edilebileceğini öne sürmüştür. (Durrell, 2004b: 202).

Sosyal sınıf kavramını sanayi toplumları ile ilişkilendiren Marks ve Weber'in yaklaşımlarının yanı sıra, sanayileşmemiş toplumlarda da sosyal açıdan belirlenmiş dil kullanımları yoğun bir şekilde araştırmalara konu olmuştur. Örneğin, Afrika ve Güney Amerika şehirlerinde, kadınların yerel dile ait konuşma biçimlerini kullanmaya daha eğilimli oldukları, erkeklerin ise standart konuşma biçimlerini daha çok tercih ettikleri yapılan çalışmalarda belirtilmiştir. Benzer bir durum Arap dünyasında da görülmektedir. Ayrıca bazı Asya toplumlarında görülen hiyerarşik sosyal düzen kendini farklı sosyal diyalektlerin kullanılmasıyla göstermektedir. Bu durumun örnekleri, kast sisteminden kaynaklanan 6 farklı düzeye sahip Hint dillerinde görülmektedir. Ayrıca Cava (Javanese) dilinde de sosyal statüye göre belirlenmiş 6 farklı dil varyetesi bulunmaktadır. Sadece konuşan kişinin statüsü değil aynı zamanda konuştuğunuz kişinin de statüsü, bu altı varyete içinden uygun olanların kullanılmasını gerektirmektedir (Durrell, 2004b: 202).

3.3. Sosyal Ağlar

Bir önceki bölümde farklı dilsel kullanımlar sosyal sınıflar doğrultusunda değerlendirilmişti. Bu bölümde ise dilsel farklılıklar, bireylerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin sıklığı ve niteliği doğrultusunda, yani yer aldıkları sosyal ağlar dikkate alınarak değerlendirilecektir. Sosyal ağ kavramı birçok dilbilimci tarafından farklı şekillerde anlatılmıştır. Wardhaugh, A bireyinin B bireyiyle, daha sonra C ve D bireyleri ile hangi durumlarda ve nasıl etkileşime girdiğini, A ve B bireylerini bir araya getiren faaliyetlerde bu bireylerle etkileşime giren bireyleri dikkate alarak A bireyinin B bireyiyle ilişkisinin ne kadar derin olduğunu, sosyal ağ kavramı ile açıklamaktadır (2006: 129). Mullany ise sosyal ağ kavramının, belirli konuşucuların birbirleriyle olan sosyal bağları üzerine odaklandığını ve bu bağların konuşucuların dilsel kullanımlarını nasıl etkilediğini araştırdığını ileri sürmektedir (2007: 87). Holmes, ağları toplumdilbilimsel açıdan bireylerin düzenli olarak yer aldıkları resmî olmayan ilişkiler olarak tanımlamaktadır (2008: 194). Milroy ise Belfast'ta yaptığı çalışmasında sosyal ağ kavramını, oldukça basit bir şekilde bireyin diğer bireylerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan ilişkilerinin bütünü olarak tanımlamaktadır (2000: 217 & 2001: 370).

Sosyal ağlar, arkadaşlarınızın kim olduğuyla, hangi bireylere yakın bir yerde yaşadığınızla, kimlerle akşam yemeği yediğinizle ve kimlerle çalıştığınızla ilgilidir ve tüm bu gruplarda yer alan bireylerin ne sıklıkla aynı ve ne

sıklıkla farklı olduklarını inceleyen sosyal ağ analizleri ise (Meyerhoff, 2006: 184), Milroy tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

Sosyal ağ analizi sosyal ağların değişen yapılarını ve özelliklerini incelemektedir. Bu tür analizler, diyalektoloji çalışmalarında konuşucuların, ulusal standart dillerin baskısına rağmen, standart olmayan diyalektleri edinmelerine olanak sağlayan günlük toplumsal mekanizmaların açıklanması için uygulanmaktadır. Bu toplumsal mekanizmalarda görülen değişim, ayrıca, dilsel değişim fenomenini açıklamak için de kullanılmaktadır (Milroy, 2001: 370).

Diyalektoloji çalışmalarında kullanılan sosyal ağ analizleri, ağırlıklı olarak 1960'larda ve 1970'lerde yapılan antropolojik araştırmalarda kullanılmıştır. Bazı antropologların bireylerin günlük hayatlarında sergiledikleri toplumsal davranışlarının açıklanması için sosyal sınıflar gibi soyut toplumsal kavramlara olan bağımlılıklarının tatmin edici sonuçlar vermemesiyle, sosyal ağ analizleri geliştirilmiştir (Milroy, 2001: 370).

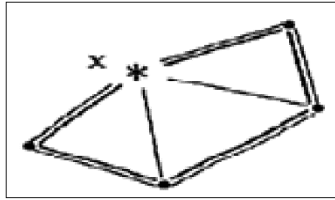
Sosyoloji çalışmalarından toplumdilbilim çalışmalarına uyarlanan sosyal ağ teorisi sosyal bilimlerin birçok farklı alanında kullanılmaktadır ve yeniliklerin bir toplumda nasıl yayıldığını araştırmaktadır. Örneğin, bir spor ayakkabının nasıl bir moda dönüştüğü ya da yeni teknoloji türlerinin sosyal ağları kullanarak nasıl yaygınlaştığı bu teorinin çalışma alanına girmektedir. Sosyal ağlar kullanılarak, bilgi ve teknoloji gibi alanlarda görülen yeniliklerin toplumsal dağılımının incelenmesi gibi dilsel yeniliklerin de toplumsal dağılımı ve toplumda nasıl yayıldığı incelenilmektedir. Toplumdilbilim alanında sosyal ağların sistematik bir şekilde kullanılmaya başlaması, James ve Lesley Milroy'un Belfast'ta yaptığı çalışmaya dayandırılmaktadır. Bu çalışmada gözlemlenen dilsel değişimin, sosyal ağları oluşturan ilişki ağlarıyla ilgili olduğu bulunmuştur ve Milroylar, buna bağlı olarak, değişikliklerin bir toplumda nasıl kök saldığının ve yayıldığının anlaşılabilmesi için sosyal ağların, en az sınıf gibi makro-sosyal kategoriler kadar önemli olduğunu ortaya koymuşlardır (Meyerhoff, 2006: 185).

Sosyal ağların belirlenebilmesi için iki farklı yöntem kullanılmaktadır. İlk yöntemde araştırmacı bir toplumda kimin kiminle etkileşim içerisinde olduğunu gözlemleyerek bireylerin nasıl ve neden etkileşim içerisinde olduğunu not eder. Bu gözlemler doğrultusunda da etkileşim türlerinin yavaş yavaş kendini göstermeye başladığı ve tüm bunların da bireye ait sosyal ağları oluşturduğu söylenebilmektedir. Bu yöntem, objektif olma ve araştırmanın yapıldığı döneme ait toplumun nasıl yapılandığıyla ilgili canlı bir kesit sağlama gibi avantajlara sahiptir. İkinci yöntemde ise, araştırmacı, araştırdığı bireylerin sosyal ağlarını kendilerinin tanımlamasını isteyebilmektedir ve basitçe 'en iyi arkadaşlarınız kimlerdir?' ya da 'dün kimlerle konuştuğunuzu söyleyin' gibi sorular sorabilmektedir. Böylece araştırmacı verilen cevaplar doğrultusunda sosyal ağları oluşturabilmektedir. Ancak bu yöntem bir takım problemleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin A bireyi B bireyini en iyi arkadaşı olarak tanımlarken, B bireyi A bireyi için aynı tanımlamay yapmayabilir. Bunun sebebi B bireyinin A bireyini, A bireyinin B bireyini düşündüğü kadar düşünmemesi ya da basitçe B bireyinin A bireyini söylemeyi unutmaması olabilir. Böyle bir durumla karşılaşan araştırmacı, ya kendine ve-

rilen bilgileri olduğu gibi kullanarak sosyal ağları oluşturur ya da verilen bilgileri kısıtlayarak ve sadece ilişkilerini karşılıklı olarak (yani A bireyinin B bireyini, B bireyinin de A bireyini tanımlaması) ifade eden bireylerin bilgilerini kullanarak sosyal ağları oluşturur (Meyerhoff, 2006: 186).

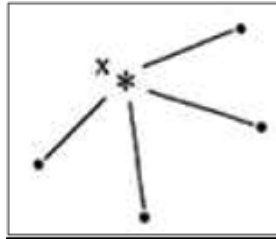
Sosyal ağlar özelliklerine göre sıkı (dense) ya da gevşek (loose) ağlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir ağın üyelerinin birbirini tanıdığı ve iletişim içerisinde olduğu durumlarda sıkı ağlardan söz edilirken, gevşek ağlarda ise tüm üyeler birbirini tanımamaktadır (Meyerhoff, 2006: 187 & Holmes, 2008: 194). Gevşek ve sıkı ağlar aynı zamanda üyelerinin tek katmanlı (uniplex) ya da çok katmanlı (multiplex) ilişkilere sahip olmaları bakımından da incelenmektedir. Tek katmanlılık, iki birey arasındaki bağın tek bir alana yöneldiği durumlarda ortaya çıkmaktadır (Holmes, 2008:194). Örneğin, A bireyinin B bireyine bağı sadece aynı iş yerinde çalışmalarından ya da birlikte tenis oynamalarından kaynaklanabilir. A ve B bireyi, iş ortamının dışında ya da tenis oynamanın dışında bir araya gelmiyorlarsa aralarındaki ilişki tek katmanlılık özelliği taşır. Çok katmanlılık ise, bireylerin birçok farklı boyutta bir araya geldiği etkileşime girdiği ve birbirlerini farklı rollerde tanıdıkları durumlarda ortaya çıkar (Holmes, 2008: 195). Örneğin iş arkadaşınız aynı zamanda birlikte çay kahve içmeye çıktığınız, aynı mahallede komşu olarak yaşadığınız, hatta aynı üniversitede birlikte okuduğunuz biri olabilir. Bu örnekte olduğu gibi aynı bireyle birden fazla şekilde etkileşimde olduğunuz durumlarda, içinde bulunduğunuz sosyal ağ çok katmanlılık özelliği taşır.

Şekil 1: Çok Katmanlı Sıkı Ağ: Milroy, 2001: 371

Çok katmanlı sıkı ağların, üyelerine kuralcı bir şekilde genel bir fikir birliği aşıladığı bugün birçok sosyal antropolog tarafından kabul görmektedir. Sıkı örülmüş çok katmanlı ağların, toplumsal adetleri, giyinme, din ve genel tavırlarla ilgili normları ve hatta dilsel normları korumaları ve tatbik etmeleri konusunda üyelerini yönlendirdiği görülmektedir (Milroy, 2001: 371).

Şekil 2: Çok Katmanlı Gevşek Ağ: Milroy, 2001: 371

Dilsel ya da teknolojik bir yenilik araştırıldığında, sıkı ağların değişikliği / yeniliği yavaşlattığı ya da engellediği görülür. Araştırmacılar, çok katmanlı sıkı ağların üyelerinin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde birbirlerinin tavırlarını denetlediklerini, buna sebep olarak da üyelerin çok yoğun bir şekilde temas halinde olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrıca sıkı ağların üyelerinin, ağ dışındaki temasları da yüzeysel olduğu için, sistematik bir şekilde dışarıdaki yeniliklere maruz kalma olasılıkları da düşüktür. Buna karşılık tek katmanlı gevşek ağlarda yer alan bireylerin değişime daha açık olduğu söylenebilir. Gevşek bir ağın bireyleri daha az baskı hissettikleri için, farklı farklı ağlarla da etkileşim içine girebilmektedirler. Sonuç olarak da gevşek bir ağın üyeleri ağ dışından bağlantılar kurarak farklı dilsel yeniliklere maruz kalmakta ve bu yenilikleri edinme şansı bulmaktadır (Meyerhoff, 2006: 187-188). Granovetter'in çalışmasından yararlanan Milroy da, gevşek ağların dilsel bir difüzyonun ve değişimin yapılmasında önemli bir rol oynadığını; ve zayıf önemsiz gibi görünen kişilerarası bağların yeniliği ve etkiyi aslında birbirine kenetlenmiş bir gruptan diğer bir gruba, yani daha geniş bir topluma iletilmesini sağlayan önemli kanallar olduğunu ileri sürmektedir (Milroy, 2001: 374).

Holmes, bireylerin konuşmalarının ait oldukları ağları yansıtmasının şartıcı olmadığını ve etkileşim içerisinde olduğumuz insanların konuşmamızı etkileyen önemli bir faktör olduğunu söylemektedir. Etkileşime girdiğimiz bireyler homojen bir gruba aitse, biz de grubun geri kalanı gibi konuşarak gruba ait olduğumuzu ve grup içinde yer alan diğer bireyleri sevdiğimizi göstermeye çalışırız. Bu yüzden ki ebeveynler, çocukları okula başladığında konuşmalarının aileninkine değil de okuldaki diğer çocukların konuşmalarına benzediğini fark ederler. Aynı şekilde yetişkinler de birden fazla sosyal ağa mensup olduklarında, farkında olmadan bir ağdan ötekine geçtiklerinde konuşma tarzlarını da değiştirmektedirler (Holmes, 2008: 195). Örneğin iş yerinde daha standart konuşma türlerini kullanan bir birey evde ya da arkadaşlarıyla buluştuğu bir ortamda daha yerel günlük konuşma türlerini kullanmaktadır.

Son olarak, sosyal ağ teorisinin metodolojik olarak, özellikle de sosyal sınıf modelinin yetersiz kaldığı alt grupların incelendiği araştırmalarda bazı avantajlara sahip olduğu söylenebilir. Bu avantajların ilki, oldukça küçük, bağımsız grupların daha detaylı olarak çalışılabilmesine imkân sağlamasıdır. Bu yöntemin ikinci avantajı ise sosyal sınıf modelinin uygulanmasının zor olduğu, özellikle de azınlık durumda olan etnik grupların, göçmenlerin ve kırsal nüfusun ya da sanayileşmemiş toplumların incelendiği durumlarda kullanılabilmesidir. Son bir avantaj da sosyal ağ analizlerinin grup içinde görülen çeşitlilikten ziyade bireysel çeşitlilikle ilgilenmesidir. Bu avantajlar bağlamında değerlendirildiğinde sosyal ağ analizleri ve sosyal sınıf analizleri ile sürüldüğü gibi birbiriyle uyuşmayan modeller değildir, aksine dil değişimi ve sosyal yapı arasındaki ilişkinin analizinde sosyal sınıf ve sosyal ağ değişkenleri birbirine entegre edilerek kullanılabilir. Bu tür bir analizde, belirli sosyal gruplar hem içsel yapısı hem de birbirleriyle ilişkili güçlü ve zayıf bağları dikkate alınarak değerlendirilebilmektedir (Milroy, 2001: 372, 376).

3.4. Cinsiyet

Konuştığımız dilin şekillenmesini sağlayan etmenler arasında yer alan cinsiyet kavramı, uzun yıllardır psikoloji, nöroloji, sosyoloji, antropoloji ve dilbilim gibi birçok farklı bilim alanının çalışma konularından biri olmuştur. Toplumdilbilimsel açıdan cinsiyet kavramı ele alındığında, kadın ve erkeğin toplumsal rolleri ışığında dili farklı şekillerde kullanıp kullanmadıklarını, farklı yapısal, sözcüksel tercihler yapıp yapmadıklarını ortaya koyan; kadın ve erkeğin nasıl konuştuğunu ya da konuşması gerektiğini ileri süren çalışmalar yapılmıştır.

Kadın ve erkeğin konuştuğu dili şekillendiren cinsiyet kavramı ile ne anlatılmak istenmektedir? Biyolojik farklılıklardan kaynaklanan biyolojik cinsiyete (sex) mi, yoksa toplumun kadın ve erkek üyelerine uygun gördüğü davranışları, rolleri ve imajları içinde barındıran toplumsal cinsiyete (gender) mi atıfta bulunmaktadır? Birçok araştırmacı biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramlarını fark gözetmeksizin birbirinin yerine kullanırken, toplumdilbilimciler, bu iki kavramı birbirinden ayırmaktadır. Toplumsal cinsiyet (gender), basit bir şekilde biyolojik cinsiyete (sex) indirgenemeyecek; başkalarıyla olan ilişkilerimiz ve belirli kültürel normlara ve yasaklamalara olan bağlılığımız sayesinde kazandığımız ya da oluşturduğumuz sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik açılardan karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır ve toplumun kadın ve erkek üyeleri için uygun gördüğü bu davranışlar, roller ve imajlar da toplumdan topluma, çağdan çağa değişiklik göstermektedir (McCormick, 2001: 336; Meyerhoff, 2006: 202 & Schilling, 2011: 218).

Birçok popüler açıklama, kadın ve erkeğin dil kullanımlarına yönelik farklılıkların cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıklardan kaynaklandığını ileri sürse de, neredeyse tüm kadın/erkek dil farklılıklarının insan vücudunun biyolojik yapısından ziyade insanın toplumsal ve psikolojik oluşumuyla ilgili olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, bireyler kadın ya da erkek olarak dünyaya gelmektedir ve konuşma farklılıkları kadını ve erkeği çevreleyen toplumsal ve kültürel etkiler tarafından belirlenmektedir. (McCormick, 2011: 336 & Coates, 2007: 63). Herhalde ana dil ediniminde kızların erkeklerden daha hızlı olması; kekemeliğe ve okuma güçlüğüne erkeklerin kızlara göre daha fazla maruz kalması ve erkeklerin seslerinin kadınlarınkine göre daha derin olması dışında biyolojik temelli farklılığa rastlanmamaktadır. Deneysel araştırmalar bunların dışında geriye kalan tüm farklılıkların toplumsal olarak kazanılmış olduğunu göstermektedir (McCormick, 2011: 342).

1970'lere kadar toplumdilbilimsel çalışmaların toplumsal bir değişke olarak cinsiyet kavramını göz ardı ettiği; akademik camiaya iyi eğitilmiş beyaz erkeklerin egemen olduğu ve çoğunlukla dilin sosyal sınıf, yaş ve etnisite konularıyla ilişkilerinin incelendiği çalışmaların ağırlıkta olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, erkek egemen bu camianın, "erkek" ve "insan" kavramlarının aynı şey olduğu hissini yaratması kadınların toplumdilbilimsel araştırmalarda göz ardı edilme eğilimini artırmıştır. Ancak bu durum 1970'lerde Robin Lakoff'un Dil ve Kadının Yeri (Language and Woman's Place) adlı ma-

kalesinin yayımlanmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Lakoff çalışmasında, dil kullanımında cinsiyetten kaynaklanan farklılıklara kapsamlı bir şekilde değinmiş ve bu farklılıkların erkek konuşucuların sahip oldukları toplumsal güçle ve kadınların ise zayıflıkları ile doğrudan ilişkili olduğunu ileri sürmüştür (Coates, 2007: 62).

Toplumdilbilimsel alanda yapılan cinsiyet çalışmalarında bir dönüm noktası olan Lakoff'un bu çalışmasıyla birlikte ve sonrasında farklı yaklaşımlar geliştirilmiş ve günümüze değin eksiklik yaklaşımı (deficit approach), üstünlük yaklaşımı (dominance approach), farklılık yaklaşımı (difference approach) ve sosyal oluşumcu yaklaşım (social-constructionist approach) doğrultusunda cinsiyet çalışmaları sürdürülmüştür. Toplumdan topluma, çağdan çağa kadın ve erkeğe biçilen rollerin farklılık göstermesi yapılan cinsiyet ve dil çalışmalarında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mary Crawford'un da belirttiği gibi cinsiyet ve dil araştırmaları için tek bir yöntem yoktur: mantıklı, eleştirel ve sorgulayan çeşitli yaklaşımların ayrı ayrı ya da bir arada kullanılması gerekmektedir (Holmes, 1997: 196).

Dil ve Kadının Yeri (Language and Woman's Place) adlı çalışmasında Lakoff, kadın dilinin sözcüksel ve pragmatik özelliklerini ana hatlarıyla belirlemiştir ve bu özellikler arasında kadınların renklerle ilgili kullandığı terimlerin erkeklerin kullandığı terimlere nazaran çeşitlilik göstermesi ve daha ayırt edici olması, kadınların onaylanma ihtiyacı duydukları için onay sorularını sık kullanması ve kadınların abartılı tonlamalarla konuşması gibi saptamalar dikkat çekmektedir. Ayrıca kadınların standart olan dil kullanımlarını, bir başka deyişle gramatikal açıdan en doğru olan kullanımları tercih etme eğiliminde olduklarını ileri süren Lakoff, kadın dilini zayıf ve güvensiz, yani eksik olarak tanımlamaktadır. Ancak Lakoff, sözünü ettiği kadınlara özgü bu zayıf dilsel kullanımların bir türün doğuştan gelen biyolojik cinsiyete bağlı eksikliğinden değil de kadının toplumsal güçsüzlüğünden kaynaklanan bir eksiklik olduğunu ileri sürmüştür (Coates, 2007: 65 & Schilling, 2011: 221). Eckert, dişiliğin (feminity) kültürel olarak gücün azaltılması ya da reddedilmesi olarak tanımlandığını, erkeğin (masculinity) ise gücün göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla Lakoff da, bir grup olarak erkeklerden ziyade kadınların daha yaygın bir şekilde toplumsal güçten yoksun bırakıldıkları için kararsızlık, hâkim değerlere bağlılık, konservatif olma, destekleyici ve kibar olma eğilimi gibi sosyal anlamların birçok kültürde kadına özgü özellikler olarak nitelendirildiğini öne sürmüştür. (Holmes, 1997: 203). Lakoff'un sözünü ettiği bu özellikler de kadınların konuşma şekillerinde ve konuşurken yaptıkları dilbilimsel tercihlerde ön plana çıkmaktadır.

Lakoff yaptığı bu çalışma ile her ne kadar cinsiyet çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmış olsa da; "eksilik" kavramı üzerine yaptığı vurgu ve çalışmasında deneysel bir yöntemden çok iç gözleme (introspective) dayanan bir yöntem izlemesinden ve kadınların ciddiye alınmak istiyorlarsa erkekler gibi konuşmaları gerektiği izleniminin öne çıkmasından dolayı, bütün kadınların Lakoff tarafından tanımlandığı gibi bir kadın dili kullanmadığı ve erkeklerin de kadın diline ait özellikleri kullanabilecekleri konusunda eleştirilere

maruz kalmıştır. Ancak Lakoff'un kendisi de, çalışmasında tanımladığı kadın dilinin, tüm kadınlar ve erkekler için deneysel bir gerçeklik olmaktan ziyade yaygın bir toplumsal inanış ya da ideoloji olduğunun farkındadır ve çalışmasını yeni çalışmalar için bir son söz değil de başlangıç noktası olarak görmektedir (Schilling, 2011: 221- 222).

Kadınların eksik dil kullanımlarının toplumsal güçsüzlüklerinden kaynaklandığını ileri süren Lakoff'un eksiklik yaklaşımı (deficit approach) gibi kadınları bastırılmış bir grup olarak gören ve kadın-erkek konuşmasında görülen dilsel farklılıkları erkeklerin toplumdaki baskın konumları ışığında yorumlayan üstünlük yaklaşımında (dominance approach), erkek egemenliğinin dilsel ifadeler aracılığıyla nasıl harekete geçirildiği ortaya konmaktadır (Coates, 2007: 65).

Üstünlük yaklaşımı çerçevesinde çalışmalarını yapan Maltz, Borker ve Tannen gibi araştırmacılar kadın-erkek konuşma farklılıklarının basit ve tesadüfi farklılıklar olmadığını ve bu farklılıkların erkeklerin kadınlar üzerindeki toplumsal üstünlüklerinden kaynaklanabileceğini ileri sürmekteydiler. Gerçekten de kadınların konuşma tarzları dostane, cana yakın olarak değerlendirilebilirken, erkeklerin konuşma tarzları işbirlikçi ve yapıcı olmayan özellikler sergileyebilmektedir. Ayrıca araştırmacılar kadın-erkek yanlış anlaşılmasının her zaman basit bir iletişim eksikliğinden kaynaklanmadığını, bilinçli bir şekilde yapılabileceğini de vurgulamaktadır. Eckert ve McConnell-Ginet bu durumu, bir kadına flört etmek için yaklaşan erkeğin, kadından "hayır" cevabı aldığı anda, bu cevabı "evet" olarak değerlendirme eğilimi gösterdiği örneğiyle açıklamaktadır. Kadının doğrudan "evet" demek yerine, hayır diyerek aslında dolaylı olarak erkekle flört etmek istediği anlamını çıkaran erkek böylece kadının söylemiş olduğu "hayır" cevabına duymak istediği anlamı yüklemektedir (Schilling, 2011: 227).

Farklılık yaklaşımında (difference approach) ise, kadınların ve erkeklerin ayrı alt kültürlere mensup oldukları vurgulanmaktadır. 1980'lerde ayrı kadın ve erkek alt kültürlerinin ortaya çıkması hiç şüphesiz kadınların, toplumun önemsiz bastırılmış bir alt grubu olarak nitelendirilmelerine karşı gösterdikleri bir direnişin sonucudur. "Kültür" kavramının "erkek kültürüyle" eş tutulmasından kaynaklanan kadınların görünmezliği, kadınların erkeklerinkinden daha farklı bir ifade yetisine, daha farklı hayat tecrübelerine ve psikolojiye sahip olduklarının dillendirilmesiyle yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır (Coates, 2007: 65-66).

Farklılık yaklaşımının en iyi tanınan savunucusu hiç şüphesiz Deborah Tannen'dir. Tannen, kadınların ve erkeklerin oldukça farklı iletişimsel eğilimleri ve konuşma stilleri olduğunu ve bu stillerin köklerinin, kadınların ve erkeklerin hemcinsleriyle kurdukları oyun gruplarındaki ilk sosyalleşme çabalarına dayandığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre kızlar, eşitliğin, işbirliğinin ve dostluğun ön plana çıktığı gruplarda yetiştirilmektedir. Bu yüzden de kızlar, daha çok işbirlikçi ve grubun diğer üyelerini de konuşmaya katılmaları için teşvik eden oldukça yüksek oranda etkileşimin söz konusu olduğu konuşma stilleri geliştirmektedirler. Ayrıca, yakın dostluk ilişkilerinin

kızlar için önemli olması, konuşmalarının olgulardan çok duygulara odaklanmasını sağlamaktadır. Böylece kızlar, konuşmalarının yalın içeriğinin ötesindeki sosyal ve duygusal mesajlarla ya da “meta mesajlarla” daha çok ilgilirlenirler. Erkekler ise, öte yandan, rekabetin ve hiyerarşinin ön planda olduğu ortamlarda yetiştirilmektedir. Bu yüzden de erkekler sık sık konuşmalara hükmetme, konuşmaları bölme ve aniden konuşma konusunu değiştirme eğilimi göstermektedir (Schilling, 2011: 225).

Kızların ve erkeklerin büyüme döneminde içinde buldukları sosyal ortamların farklılığından kaynaklanan bu konuşma farklılıkları yetişkinlik dönemlerine de taşınmaktadır. Bu farklılıklar kadın erkek konuşmalarında her iki cinsin birbirlerini yanlış anlamalarıyla sonuçlanabilmektedir. Bu yanlış anlaşılmalara yönelik yaptığı açıklamalarla Tannen, dil ve cinsiyet üzerine çalışma yapmış birçok araştırmacının aksine, erkeklerin konuşma stillerinin sorgulanamaz bir kaide olmadığını savunmaktadır ve hem erkeklerin hem de kadınların cinsiyetçi olduğunu ve cinsel sosyalleşmenin her iki grubun dilsel kullanımlarını etkilediğini kabul etmektedir. Farklı konuşma stillerinden kaynaklanan yanlış anlaşılmalarda geleneksel bakış açısı kadının erkeği anlamak için çaba göstermesi gerektiğini öne sürmektedir. Hatta kadınların gerekirse iş dünyası gibi geleneksel olarak erkeklere atfedilmiş alanlarda başarılı olabilmek için erkeklerin konuşma stillerini benimsemesi gerektiğini öne sürenler bile olmuştur. Ancak Tannen bu geleneksel görüşlerin aksine bir yandan hem kadınları hem de erkekleri birbirlerinin stillerini anlamaya çalışmaları gerektiği konusunda teşvik etmekte, diğer yandan ise kadın ve erkek konuşma stillerinin olumlu yanlarını vurgulamaktadır (Schilling, 2011: 226).

Günümüz dil ve cinsiyet çalışmalarında yaygın bir şekilde kullanılan sosyal oluşumcu yaklaşımda (social-constructionist approach) ise dil cinsel kimliğin kültürel ürünü olarak değerlendirilmektedir. Yani her bireyin özneliği, maruz kaldıkları sosyal, ekonomik ve politik söylemlerle yapılandırılır ve bu özneliğe cinsiyet, yani cinsel bir kimlik kazandırılır (Holmes, 1997: 202). West ve Zimmerman'ın da vurguladığı gibi cinsel kimlik verilmiş bir sosyal kategori olmanın ötesinde sosyal bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle konuşucuların kendileri cinsiyetleri yaratırlar ve cinsiyet olgusu konuşuculara sonradan verilmiş statik bir olgu olmaktan ziyade, konuşucunun her konuşmasında yeniden gerçekleştirebildiği bir olgudur (Coates, 2007: 66).

Sosyal oluşumcu yaklaşım insanların, kadınlar ve erkekler gibi belirli sosyal gruplarla ilgili dilbilimsel formları ve belirli sosyal boyutları ya da stereotipleri temsil eden dilbilimsel araçları ve stratejileri nasıl kullandığını araştırmaktadır. Bu yaklaşım kısacası insanların belirli sosyal kimlikleri yaratmak, oluşturmak ve pekiştirmek için dili nasıl kullandığını incelemektedir (Holmes, 1997: 204).

1990'ların başında cinsiyet (gender) sosyal ve kültürel bir yapı olarak toplumdilbilim çalışmalarında yaygınlaşmaya başlamıştır. Artık cinsiyet yaratılan bir kavram haline dönüşmüştür, statik bir kavram olmanın ötesinde etkin bir şekilde ve yaşamımızın her günü başkalarıyla olan etkileşimleri-

mizle ürettiğimiz bir kavramdır. Bu bakış açısı dil ve cinsiyet araştırmalarının amacını değiştirmiştir. Geçmişte araştırmacılar cinsiyetin belirli dilsel özelliklerle nasıl ilişkili olduğunu göstermeyi amaçlarken, günümüzde ise konuşucuların cinsiyet kavramını yaratmak için mevcut dilsel kaynakları nasıl kullandıklarını göstermeyi amaçlamaktadırlar. 1990'ların başında başlayan bu değişimi Cameron, cinsiyet (gender) kavramının değişken, tartışmaya açık, diğer sosyal bölümlerle yakından ilişkili alışılmadık bir biçimde çetrefilli ve çok katmanlı bir fenomene dönüştüğünü ifade ederek açıklamaktadır. Önceleri İngilizce konuşan toplumlar ve beyaz, orta sınıf konuşucular etrafında şekillenen cinsiyet çalışmaları, son yıllarda çeşitli kültürlerdeki kadınların ve erkeklerin konuşma şekilleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Yapılan çalışmalarda artık toplumsal cinsiyet (gender) kavramının bölgesel olarak yapılandırıldığı ve ırk, sosyal sınıf, cinsellik ve yaş kavramlarıyla da etkileşim içinde olduğu vurgulanmaktadır. Bu da araştırmaların çeşitlilik kazanmasını sağlamaktadır (Coates, 2007: 66-67).

3.5. Yaş

Dil ve yaş kavramları biyolojik temelli olmaları, bilişsel, tecrübeye dayalı ve toplumsal olarak şekillenmeleri bakımından yakın bir ilişki içerisindedirler. İnsanlar, nasıl doğumlarından itibaren yıllarla ölçülen kronolojik bir yaşa sahip iseler, dilbilimsel bir yetkinliğe yani bir dile de sahiptirler. Benzer şekillerde insanlar düşünce ve davranış tarzlarıyla yaşlarını yarattıkları gibi konuşma (yazma) tarzlarıyla da dillerini yaratırlar. Bireysel ve toplumsal olarak, insanlar yaşlanmayı ve dil kullanımını, büyümeyi, olgunlaşmayı ve gerilemeyi içeren dinamik süreçler olarak deneyimlemektedirler. Bu süreçler doğrultusunda, yaş ve dil kavramlarının her ikisi de aile içinde, okulda, çalışma ortamlarında ve çeşitli kamusal alanlarda toplumsallaşma yoluyla gelişmektedir (Duszak & Okulska, 2010: 13).

Birçok toplumda, yaş kavramı, oy vermek, araba kullanmak, evlenmek, okula gitmek ya da çalışmak gibi bireyin yasal olarak yapabileceği ve yapamayacağı şeyleri belirlemektedir. Yasalarla belirlenmiş bu eylemlerin yanı sıra yaşımız ne tür kıyafetler giyinebileceğimizi, gidebileceğimiz yerleri ve konuşma şeklimizi de etkilemektedir. Llamas'a göre yaşımız bir sayı olmanın ötesinde, davranışlarımız, zorunluluklarımız ve sorumluluklarımız gibi toplumsal normlarla yakından ilişkili olan hayat yörüngesindeki konumumuzu ve bu yörünge üzerinde ilerlememizi göstermektedir. Yaş, bu yüzden başkalarının bizi nasıl algıladığını ve bize nasıl davrandığını, aynı şekilde bizim başkalarını nasıl algıladığımızı ve onlara nasıl davrandığımızı etkilemektedir. İşte bu algılama ve davranış süreçleri de kendini dil aracılığıyla dışa vurmaktadır (Llamas, 2007: 69).

Zamanda bir ilerleme / devinim olan yaşlanmanın insan hayatında merkezi bir noktada olduğunu söyleyen Eckert, yaşın da bu ilerleme / devinim karşısında belirli bir zamanda, bir aşamada, durumda, tarihte / geçmişte bir yerde kişinin toplumdaki konumunu gösterdiğini ileri sürmektedir (Eckert, 1998). Bireyin yaşından ya da yaşlanma sürecinden bahsedilebileceği gibi hayatın bir

evresini ya da geçmiş bir tecrübeyi paylaşan bir grubun / topluğun da yaşından, yaşlanmasından söz edilebilir. Bu bağlamda, yaş kavramının dil ile ilişkisini gösteren çalışmalarda zamanda ilerleyen bir topluluğun konuşma şeklinde görülen değişiklik (historical change) gibi hayatına devam eden bir bireyin konuşma şeklinde görülen değişiklik (age-grading) de incelenebilmektedir.

Toplumsal ve bireysel kimliklerimizin oluşmasında, cinsiyet, etnisite ve sosyal sınıf kadar önemli olan yaş kavramı ne yazık ki birçok çalışmada konuşan kişileri kategorize etmek için kullanılan biyolojik bir gerçek olmanın ötesine gidememiştir. Böylece yaş, genel dilbilim araştırmalarında büyük oranda göz ardı edilmiş ya da toplumsal hayatta ve iletişimde varsayılan bir faktör olarak görülmüştür. Duszak, kısaca bu durumu, pragmatik ve incelik (politeness) teorilerini de içeren metin ve söylem çalışmalarının yaşsız (ageless) yetişkinlerce şekillendiğini söyleyerek açıklamaktadır (Duszak, 2010: 14). Yani, bu çalışmalarda sürekli olarak olgun ve dili yetkin bir şekilde kullanan yetişkin bir konuşucudan bahsedilmektedir.

Genel dilbilim çalışmalarında göz ardı edilmesine rağmen, çoğu toplumdilbilimsel araştırmada ve ayrıca dil edinim çalışmalarında yaş önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumdilbilimsel açıdan hâlihazırda devam eden dil değişimini araştıran çeşitlikçi (variationist), niceliksel çalışmalar yaş kavramını konuşucuları gruplamak için ve yaş gruplarında görülen aksan ve lehçe değişimi gibi toplumdilbilimsel farklılıkları ölçmek için kullanılan metodolojik bir araç olarak görmektedir. Etnografik, nitel araştırmalar ise, diğer bir yandan, yaş kavramını davranış normlarımızı etkileyen bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bu tip araştırmalar da dil değişimini hayatın değişik evrelerinde incelemektedir (Llamas, 2007: 69).

Nitel ve nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı yaş ve dil üzerine yapılan çalışmalarda hayat çeşitli aşamalardan oluşan bir süreç olarak görülmekte ve bu aşamalar da bebeklik / çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak 4 ana başlık altında ele alınmaktadır.

Bebeklik ve çocukluk döneminde görülen dil edinimi ve iletişim edincinin kazanılması geniş bir inceleme alanıdır. Bebeklerin dilsel açıdan maruz kaldığı girdiler düşünüldüğünde, toplumsal olarak koşullandırılmış değişkenler bebek / çocuk yönetimli konuşmada (child-directed speech) hem yetişkinden çocuğa, hem de çocuktan çocuğa doğru olan iletişimde kullanılmaktadır. Örneğin Tyneside İngilizcesi üzerine yapılan bir araştırmada annelerin gırtlak ünsüzlerini erkek bebeklerle konuşurken daha sık kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bölgesel bir özellik olan gırtlak ünsüzlerinin erkek bebeklerle konuşulurken daha sık kullanılması, çocukların aynı form için birden fazla fonetik kullanıma maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da çocuklar aynı form için farklı fonetik kullanımlar üretebilmektedir. Bir başka çalışma da yaştan çocukların belirli dilsel değişiklikleri edinmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin Chambers, İngiltere'ye taşınan 9 yaşındaki Kanadalı çocukların Kanada İngilizcesinde homofonik olan ve /ɪ/ ile seslendirilen "cot" ve "caught" sözcüklerindeki karşıtlığı öğrenebildiklerini, 13 yaşın üzerinde İngiltere'ye taşınan çocukların ise bu karşıtlığı öğrenmede daha az

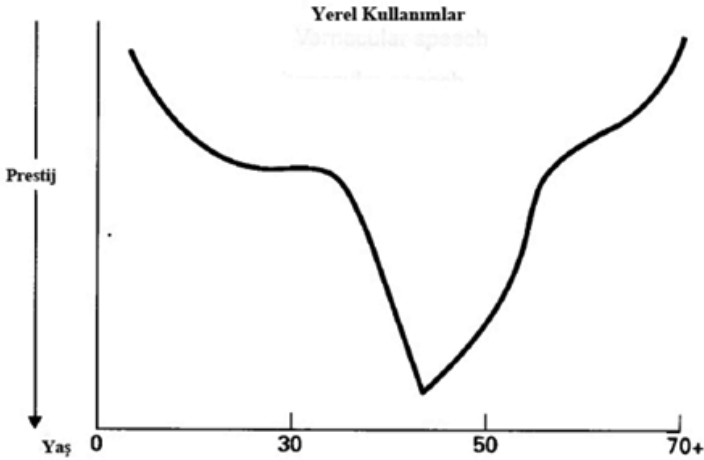
başarılı olduğunu bulmuştur. Çocuklardaki dil gelişimi ele alındığında, Labov bölgesel diyalektlerin ediminin 4 ile 13 yaşları arasında gerçekleştiğini, ancak bölgesel konuşma normlarının tamamen kazanılmasının ise 17-18 yaşlarında gerçekleştiğini ileri sürmüştür (Llamas, 2007: 70-71).

Hayatın bir diğer aşaması olan ergenlik döneminde ise dilsel yenilikler ve yerel dile ait değişkenlerin yaygın kullanımı dikkati çekmektedir. Bu durum, "ergenlerin, büyüklerinin aksine bir yönde – ya da en azından büyüklerinden bağımsız şekilde bir kimlik oluşturmayla meşgul olmalarıyla" yakından ilişkilidir (Eckert, 1998).

Yetişkinlik döneminde ise, ergen gruplarla kıyaslandıklarında yetişkinler dil değişkelerini kullanmada daha tutucu bir tavır sergilemektedir. Bu tutuculuk da iş hayatının standart dil kullanımını gerektirmesiyle ilişkilendirilmektedir (Eckert, 1998). Belirli dilbilimsel özellikler toplumdan topluma değişiklik gösterse de, insanların yerel kullanımları daha az kullandıkları bir dönem vardır ki bu dönem de insanların toplumsal baskılar sonucu standart ve prestijli formları maksimum düzeyde kullandıkları 30 ile 55 yaşları arasına denk gelmektedir (Holmes, 2008: 177).

Yerel kullanımlar çocukluk ve ergenlik döneminde yüksek bir oranda görülürken; toplumsal baskının yoğun olarak arttığı orta yaş (yetişkinlik) döneminde yerel kullanımların azalarak yerini standart formlara bıraktığı gözlemlenir. Yaşlılık döneminde ise mevcut işlerinden ayrılarak, hayatın daha rahat olduğu bir dönemine gelen insanlar üzerindeki toplumsal baskının azalmasıyla bir kez daha yerel, az prestijli yapılar yeniden artmaya başlar (Holmes, 2008: 175). Diğer bir ifadeyle aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere, doğumlarından itibaren insanlar büyüdükçe konuşmaları standart kullanımlara yaklaşmaktadır ve yetişkinlikten yaşlılığa doğru yeniden konuşmaları standart kullanımlardan uzaklaşmaya, bir kez daha yerel kullanımlar ağırlık kazanmaya başlamaktadır.

Şekil 3: Yerel Kullanımlar ve Yaş ilişkisi: Holmes, 2008: 176

Konuşan kişinin toplumdaki yaşla ilgili yeri karmaşık bir durum olduğu için ve dilsel yaşam seyri de hem bireysel olarak hem de bir yaş grubunun deneyimleyebileceği bir durum olduğu için, konuşucuların çocukluk, ergenlik gibi çeşitli hayat aşamalarına göre gruplanması akıllıcadır. Ancak, bu aşamalar geniş aralıkları kapsayabilmektedir ve bu da grup içinde görülebilecek değişkenleri gizleyebilmektedir. Hayatın aşamaları sabit değildir ve bireyler bu aşamaları farklı şekillerde geçmektedirler. Örneğin yetişkinler grubunda yer alan ve biri ebeveynleriyle aynı evi paylaşan, tam zamanlı olarak eğitimine devam eden, diğeri ise geçimini kendi sağlayan ve kendisi ebeveyn olan 18 yaşındaki iki kişi, farklı bakış açıları, tutum ve hissedilir ölçüde farklı dilsel kullanımlar sergileyebilirler (Llomas, 2007: 72). Bu durum da çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi hayat aşamalarına göre gruplandırılırken, rakamsal olarak aynı yaş aralığında olan konuşucuların bazı durumlarda aynı davranışları sergilemedikleri ve içinde buldukları hayat aşamasıyla ilişkili varsayımları yerine getirmedikleri olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Dil ve yaş çalışmalarında karşılaşılan bu durum, iki farklı tür çalışma yönteminin kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Bir devinim halinde olan yaşla ilişkili dilsel değişim gerçek zamanlı (real time study) ve açık zamanlı (apparent time study) çalışmalarla ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Gerçek zamanlı çalışmalar, devinim halinde olan değişimi benzer kitleler üzerinde belirli bir zaman boyunca yapılan gözlemlerle ortaya koymaktadır. Bu yöntemin, özellikle de büyük ölçekli çalışmalarda, uygulanabilirliği pek mümkün olmadığı için, açık – zaman çalışmaları daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yöntemle yapılan çalışmalar ise, farklı yaş gruplarının konuşmaları üzerinde eş zamanlı olarak yapılan gözlemleri içermektedir. Bu gözlemlerin bir sonucu olarak da şöyle bir hipotez ortaya çıkmaktadır: Belirli bir grubun dilsel kullanımları, grubun tüm üyeleri için de aynıdır (Llomas, 2007: 73). Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi, rakamsal olarak aynı yaş aralığında görünen iki kişi için farklı değişkenler söz konusu olabilir ve bu da grup içerisindeki bireyler arasında farklı dilsel tercihlerin belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yani yapılan açık zamanlı çalışmalar grup içi çeşitliliği maskeleyebilmektedir.

Sonuç

Dil ile toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen ve toplumda görülen farklı dil kullanımlarını yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, kimlik, sosyal ağ gibi çeşitli toplumsal değişkenler bağlamında değerlendiren ve bu kullanımların nasıl ve hangi sıklıkta değişkenlik gösterdiğini inceleyen bir çalışma alanı olan toplumdilbilimin ortaya çıkış süreci, konusu, kapsamı ve çalışma alanları açıklanmaya çalışılmıştır. Dili homojen bir sistem olarak nitelendiren ve ideal bir konuşucunun / dinleyicinin varlığından söz eden yapısalcı dilbilimin aksine toplumdilbilim dilin toplumsal işlevleri ve toplumsal anlamın aktarılması için kullanılan yolları tanımlamaya çalışarak bize kullanımda olan dili (language in use) inceleme fırsatı sunmaktadır. Konuşucularına herhangi bir dilsel mesajı farklı şekillerde söyleme imkânı sunan dil, içinde bulunulan toplumsal

bağlam, dilsel mesajın iletileceği kişinin ve mesajı iletecek kişinin kim olduğu, yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü, eğitim düzeyi ve mesajın iletileceği yer gibi etmenler tarafından şekillendirilmektedir. Sonuç olarak dilin toplumdan soyutlanamayacak yapısı gereği toplumdilbilim çalışmaları sistemli bir şekilde yürütülmeye başladığı 1960'ların ortalarından beri popülerliğini arttırmaya devam etmektedir.

Informative Abstract

A General Overview of Sociolinguistics

Language is an institution related to all fields such as science, art and technique which are not considered separately from human and society. Therefore, it is the language making society to live together, to share and explain their thoughts and feelings by using a set of common voice and sense elements. Even if we have no knowledge about the way of life, culture and historical events of a society, we can get valuable information about these points only by examining the language and vocabulary of that society. Likewise, we can examine the texts of a language in a certain period in terms of foreign items and we can determine what foreign influences there are on that society. According to Humboldt, language is not a free product of a single person; always belongs to a nation. He suggests that language is constituted by society and there is nothing singular in language because language is always plural in all respects.

As it is understood, it is not possible for people to negotiate and live together without a language. This mutual relationship between language and society leads to the emergence of social language uses which are shaped by such social variables as age, gender, social class and ethnic group.

Sociolinguistics is a field studying the relationship between language and society; and the language differences in a community within the context of such social parameters as gender, age, social class and network. It is also a field searching the language change and its frequency. In this paper the mutual relationship between language and society, the definition of sociolinguistics, its historical development and fields of study will be attempted to be discussed.

Keywords: Sociolinguistics, language, society, social class, age, gender

Kaynakça

- Aksan, D., *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Cilt 1). Ankara: TDK Yayınları. 2003.
- Ball, M. J., "Introduction" M. J. Ball (Dü.) içinde, *The Routledge Handbook of Sociolinguistics Around The World* (s. 1-2). London: Routledge Taylor & Francis Group. 2010.
- Coates, J., Gender. C. Llamas, L. Mullany, & P. Stockwell (Dü.) içinde, *The Routledge Companion To Sociolinguistics* (s. 62 - 68). Oxon: Routledge Taylor & Francis

- Group, 2007.
- Crystal, D., *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6 b.). Blackwell Publishing, 2008.
- Demirci, K., *Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2014.
- Durrell, M., "Linguistic Variable - Linguistic Variant / Sprachvariable - Sprachvariante", U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, & P. Trudgill (Dü) içinde, *Sociolinguistics An International Handbook of The Science of Language and Society* (2 b., Cilt 1, s. 195 -200). Berlin - New York: Walter de Gruyter, 2004a.
- Durrell, M., "Sociolect", U. Ammon, N. Dittmar, K. J. Mattheier, & P. Trudgill (Dü) içinde, *Sociolinguistics, An International Handbook of the Science of Language and Society* (2 b., Cilt 1, s. 200-204). Berlin - New York: Walter de Gruyter, 2004b.
- Duszak, A., & Okulska, U., "Age and Language Studies", R. J. Watts (Dü.) içinde, *Language, Power and Social Process : Language, Culture and the Dynamics of Age*. (s. 13-37). Berlin: Walter de Gruyter, 2010.
- Eckert, P., *Age as a Sociolinguistic Variable*. (F. Coulmas, Dü.) Aralık 28, 2007 tarihinde www.blackwellreference.com: <http://www.blackwellreference.com/subscribe/tocnode?id=g9780631211938_chunk_g978063121193811> adresinden alındı, 1998.
- Guy, G. R., "Language, Social Class, and Status", R. Mesthrie (Dü.) içinde, *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics* (s. 159 - 185). New York: Cambridge University Press, 2011.
- Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O., & Öztokat, E. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2 b.). (B. Vardar, Dü.) İstanbul: Multilingual, 2007.
- Holmes, J., "Women, Language and Identity", *Journal of Sociolinguistics*, 195-223, 1997.
- Holmes, J., *An Introduction to Sociolinguistics* (3 b.). London: Pearson / Longman, 2008.
- İmer, K., *Dil ve Toplum*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.
- Kerswill, P., "Social Class", C. Llamas, L. Mullany, & P. Stockwell (Dü) içinde, *The Routledge Companion to Sociolinguistics* (s. 51 - 61). Oxon: Routledge Taylor&Francis Group 2007.
- Kula, O. B., *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı - I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- McCormick, K. M., "Gender and Language", R. Mesthrie (Dü.) içinde, *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (s. 336 - 345). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2001.
- Mesthrie, R., "Sociolinguistics: History and Overview", R. Mesthrie, & R. Asher içinde, *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (s. 1 - 4). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2001.
- Meyerhoff, M., *Introducing Sociolinguistics*. London: Routledge Taylor & Francis Group, 2006.
- Milroy, J., & Milroy, L., "Language in Society: Sociolinguistics", N. E. Collinge (Dü.) içinde, *An Encyclopedia of Languages* (s. 267 -284). London & New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2005.
- Milroy, L., "Social Network Analysis and Language Change: Introduction", *European*

Journal of English Studies, 4(3), 217 -223, 2000.

Milroy, L., "Social Networks", R. Mesthrie (Dü.) içinde, *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (s. 370 - 376). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2001.

Mullany, L., "Speech Communities", C. Llamas, L. Mullany, & P. Stockwell (Dü) içinde, *The Routledge Companion to Sociolinguistics* (s. 84 - 91). Oxon: Routledge Taylor & Francis Group, 2007.

Schilling, N., "Language, Gender, and Sexuality", R. Mesthrie (Dü.) içinde, *The Cambridge Handbook of Sociolinguistics* (s. 218 - 237). New York: Cambridge University Press, 2011.

Shuy, R. W., "A Brief History of American Sociolinguistics", C. B. Paulsten, & G. R. Tucker (Dü) içinde, *Sociolinguistics: The Essential Readings* (s. 4 - 16). Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003.

Spolsky, B., *Sociolinguistics*. (H. Widdowson, Dü.) Oxford: Oxford University Press, 2003.

Swann, J., Deumert, A., Lillis, T., & Mesthrie, R., *A Dictionary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2004

Temir, A., "Türk Dilinin Tarihi, Bugünü ve Geleceği", D. Atılğan (Dü.) içinde, *Ankara Üniversitesi'nin 60. Kuruluş Yılı Armağanı / Atatürk ve Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Eğitimi ve Türk Kültürü Konusunda Seçme Yazılar* (s. 101 - 111). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2006.

Todd, L., "Pidgins and Creoles: An Overview", R. Mesthrie (Dü.) içinde, *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (s. 524 - 530). Oxford: Elsevier Science Ltd., 2001.

Tucker, G. R., "The History of Sociolinguistics Introduction", C. B. Paulsten, & G. R. Tucker (Dü) içinde, *Sociolinguistics: The Essential Readings* (s. 1 - 3). Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2003.

Vardar, B., *Dilbilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2001b.

Vardar, B., *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2001a

Vikor, L., "Lingua Franca and International Language", Verkehshrs-sprache und Internationale Sprache. U. Ammon, N. Dittmar, & P. Trudgill (Dü) içinde, *Sociolinguistics An International Handbook of the Science of Language and Society* (2 b., Cilt 1, s. 328 - 335). Berlin - New York: Walter de Gruyter, 2004.

Wardhaugh, R., *An Introduction to Sociolinguistics* (5 b.). Oxford: Blackwell Publishing, 2006.